

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

Факультет соціології і права

Кафедра соціології

«На правах рукопису»
УДК 316.485.6

До захисту допущено:

Завідувач кафедри

_____ Павло ФЕДОРЧЕНКО-КУТУЄВ

« » січня 2024 р.

Магістерська дисертація

на здобуття ступеня магістра

**за освітньо-професійною програмою «Врегулювання конфліктів та
медіація»**

зі спеціальності 054 «Соціологія»

**на тему: «Медіація як інституціональне явище в Україні: сучасний стан та
перспективи розвитку»**

Виконала:

студентка II курсу, групи СЛ-321мп

Шмаленко Юлія Іванівна _____

Науковий керівник:

Доцент кафедри соціології,

кандидат соціологічних наук, доцент,

Єнін Максим Наїмович _____

Рецензент:

Старший викладач кафедри теорії та практики управління,

кандидат педагогічних наук,

Гермаш Юлія Олексіївна _____

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних посилань.
Студентка _____

Київ – 2024 року

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)
 Спеціальність – 054 «Соціологія»
 Освітньо-професійна програма «Врегулювання конфліктів та медіація»

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Завідувач кафедри
 _____ Павло ФЕДОРЧЕНКО-КУТУСВ
 «12» січня 2024 р.

ЗАВДАННЯ
на магістерську дисертацію студентки
Шмаленко Юлії Іванівни

1. Тема дисертації «Медіація як інституціональне явище в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку», науковий керівник дисертації Єнін Максим Наїмович, кандидат соціологічних наук, доцент, затверджені наказом по університету від 24 листопада 2023р. № 5368-с.
2. Термін подання студентом дисертації 12.01.2024
3. Об'єкт дослідження – процес інституціоналізації медіації.
4. Предмет дослідження – особливості, динаміка, проблеми та перспективи процесу інституціоналізації медіації в сучасному українському суспільстві.
5. Перелік завдань, які потрібно розробити:
 - 1). Здійснити теоретичний аналіз ключових етапів інституціоналізації медіації.
 - 2). Дослідити генезис та сучасний стан інституту медіації в Україні.
 - 3). Виявити проблеми та суперечності у процесі становлення медіації в Україні.
 - 4). Визначити роль державних і недержавних інституцій у процесі інституціоналізації медіації.
 - 5). Окреслити перспективи подальшого розвитку та інституціоналізації медіації в українському суспільстві.
6. Орієнтовний перелік графічного (ілюстративного) матеріалу: відсутній.
7. Орієнтовний перелік публікацій
8. Дата видачі завдання вересень 2023

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Термін виконання етапів магістерської дисертації	Примітка
1.	Визначення напрямку дослідження	Жовтень 2022	Виконано
2.	Формування джерельної бази дослідження	Листопад 2022 -січень 2023	Виконано
3.	Складання розгорнутого плану	Лютий 2023	Виконано

4.	Написання вступу до роботи (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань)	Березень-квітень 2023	Виконано
5.	Підготовка і написання I розділу	Травень-червень 2023	Виконано
6.	Написання II розділу	Липень-серпень 2023	Виконано
7.	Підготовка програми та інструментарію дослідження	Вересень 2023	Виконано
8.	Проведення дослідження та аналіз зібраних даних	Жовтень 2023	Виконано
9.	Написання III розділу, висновків та коригування списку використаних джерел	Вересень 2023-січень 2024	Виконано
10.	Передача магістерської роботи на кафедру	12.01.2024	Виконано

Студентка

Юлія ШМАЛЕНКО

Науковий керівник дисертації

Максим ЄНІН

АНОТАЦІЯ

Шмаленко Ю.І. Медіація як інституціональне явище в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. – На правах рукопису. Магістерська робота за спеціальністю 054 Соціологія. – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра соціології. – Київ, 2024. – 109 с., список джерел з 122 найменувань.

Магістерська робота присвячена дослідженню ключових етапів та сучасного стану інституціоналізації медіації. У роботі узагальнено теоретичні аспекти процесу інституціоналізації медіації в Україні, проаналізовано сутність медіації як соціального інституту, розглянуто історичні етапи становлення медіації у світі та приклади успішної інституціоналізації медіації в окремих країнах, висвітлено історію розвитку медіації в Україні, проаналізовано чинне законодавство та нормативно-правову базу, що регулює застосування медіації. На основі соціологічного дослідження із використанням якісного аналізу напівструктурованих глибинних інтерв'ю з експертами-медіаторами охарактеризовано ключові етапи інституціоналізації медіації в Україні, окреслено перспективи подальшого розвитку медіації як соціального інституту. В даній роботі викладено опитувальник для експертного інтерв'ю щодо процесу інституціоналізації медіації в Україні та аналіз результатів дослідження.

Ключові слова: медіація, конфлікт, соціальний конфлікт, врегулювання конфліктів, соціальний інститут, інституціоналізація.

ABSTRACT

Shmalenko Iuliia. Mediation as an institutional phenomenon in Ukraine: current state and prospects for development. – Manuscript. Master's thesis on specialty 054 Sociology. – National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute». Department of Sociology. – Kyiv, 2024. – 109 p., 122 sources.

The master's thesis is devoted to the study of the key stages and the current state of the institutionalization of mediation. The master's thesis summarizes the theoretical aspects of the process of institutionalization of mediation in Ukraine, analyzes the essence of mediation as a social institution, examines the historical stages of the formation of mediation in the world and examines the historical stages of mediation in the world and examples of successful institutionalization of mediation in other countries, reviews the history of mediation in Ukraine, and analyzes the current legislation and regulatory base for mediation. On the basis of sociological research using qualitative analysis of semi-structured in-depth interviews with expert mediators, the author describes the key stages of the institutionalization of mediation in Ukraine and identifies prospects for further development of mediation as a social institution. The master's thesis contains a guideline for expert interviews on the process of institutionalization of mediation in Ukraine and an analysis of the research results.

Key words: mediation, conflict, social conflict, conflict resolution, social institution, institutionalization.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 МЕДІАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ.....	14
1.1 Поняття медіації та її роль в сучасному суспільстві.....	14
1.2 Інституціоналізація медіації: історичний аспект.....	18
1.3 Інституціоналізація медіації: світовий досвід.....	27
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	41
2.1 Процес інституціоналізації з соціологічної перспективи.....	41
2.2 Історичний нарис розвитку медіації в Україні.....	43
2.3 Аналіз законодавства та правового регулювання медіації в Україні.....	49
РОЗДІЛ 3. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ МЕДІАЦІЇ (за результатами глибинних інтерв'ю з експертами у сфері медіації).....	64
3.1 Ключові етапи та особливості процесу інституціоналізації медіації в Україні.....	64
3.2 Подальші перспективи розвитку медіації як соціального інституту.....	81
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ.....	106

ВСТУП

Актуальність теми. Інтенсивний розвиток інституту медіації, що набуває швидкої популярності на всій планеті, стає визначальним в епоху глобальних викликів та загострення конфліктів. У цьому контексті, практики мирного врегулювання конфліктів стають особливо важливими. В Україні становлення інституту медіації як альтернативного позасудового способу вирішення правових та інших видів спорів також набирає обертів, оскільки, в сучасних умовах особливо важливо закласти міцний фундамент культури діалогу, пошуку консенсусу та порозуміння задля досягнення суспільної злагоди. А саме медіація має всі шанси стати ключовим інструментом гармонізації соціальних відносин та подолання розбіжностей.

Світовий досвід переконливо демонструє ефективність медіації у вирішенні конфліктів у сімейних, трудових, господарських та інших питаннях, що дозволяє розвантажити судову систему, знизити час і витрати сторін, досягти сталих довготривалих домовленостей на засадах співробітництва або взаєморозуміння. Медіація прагне покласти край триваючому конфлікту, сприяючи його врегулюванню шляхом переговорів (Clayton, G., & Dorussen, H., 2022). Приклади європейських країн демонструють високу ефективність медіації як альтернативного методу вирішення правових спорів. В законодавстві Німеччини, Австрії, Великобританії, Нідерландів передбачено обов'язкове звернення до процедури медіації перед поданням позову до суду. І лише у випадку недосягнення згоди сторони мають право продовжити судовий процес. Статистика свідчить, що близько 80% випадків медіації завершуються укладанням мирової угоди між конфліктуючими сторонами (Шмаленко, Ю., 2019). З соціологічної точки зору медіацію можна розглядати як сучасну ефективну технологію соціальної стабілізації та управління конфліктами в суспільстві на основі принципів комунікативності, добровільності та самовизначення сторін.

Медіація по суті є соціальним інститутом, що виникає з потреби суспільства у мирному та ефективному вирішенні конфліктів. Тому аналіз

процесів інституціоналізації медіації, її функціонування та трансформації в умовах сучасних суспільних змін є важливим напрямом саме соціологічних студій. Поширення практики медіації як альтернативного позасудового врегулювання конфліктів є соціальним феноменом сучасності, який віддзеркалює загальну тенденцію до відновних, орієнтованих на порозуміння практик правосуддя. Інституціоналізація медіації надає громадянам реальну альтернативу у вигляді позасудових методів врегулювання конфліктів, сприяє активізації громадян у задоволенні власних потреб та інтересів, звужує сферу державного втручання на користь механізмів саморегуляції суспільства, істотно розвантажує судову систему та зменшує бюджетне навантаження шляхом скорочення кількості розгляду справ у судах (Запара, С.І., Виглазова, М.В., Коломієць, І.С., 2016). З соціологічної перспективи, це сприяє зміцненню суспільної солідарності та інтеграції соціальних груп, формуванню культури діалогу та толерантності. Медіація має місце тоді, коли сторони спору приймають допомогу третьої сторони для вирішення своїх розбіжностей, не вдаючись до фізичної сили або посиляючись на авторитет закону (Bercovitch, J., & Sigmund Gartner, S., 2006). Медіація заповнює нішу між державним правосуддям та неформальним розв'язанням приватних спорів, надаючи учасникам більше можливостей для гнучкого пошуку оптимального рішення на основі консенсусу (Alfini, J., et al., 1994). Це відповідає потребам сучасного суспільства у мирних засобах врегулювання конфліктів та подолання кризи довіри до традиційної судової системи. В умовах воєнного стану, коли в різних сегментах суспільного життя має місце зростання практик розв'язання конфліктів позаправовими, насильницькими способами, актуальність медіації зростає. Медіація зараз є чи не найпоширенішою формою врегулювання конфліктів у періоди насильства (Bercovitch, J., & Sigmund Gartner, S., 2006). Затребуваним інститут медіації є і у врегулюванні соціально-політичних конфліктів, постконфліктного врегулювання суспільного життя й розбудові демократичних інституцій (Єнін, М.Н, Макаренко, Д.В., Северинчик, О.П., 2019), формування культури діалогу та консенсусу. На більш формальному рівні

медіація соціальних конфліктів вже давно визнана важливим елементом державної політики (Pruitt, D. G., & Kressel, K., 1985). Чим більш інституціоналізованою є медіація, тим більша ймовірність того, що буде обрано мирне розв'язання конфлікту, як це спостерігається в судових (інституціоналізованих) формах врегулювання спорів (Holá, L., Urbanová, M., Fiedor, D., 2021). Медіація відіграє важливу роль у підвищенні правової обізнаності громадян та розвитку правосвідомості суспільства (Шмаленко, Ю., 2019). Адже ефективне впровадження цього інституту сприятиме реалізації прав людини. Проте ключовим кроком має стати не лише законодавче закріплення медіації, а й активне її практичне застосування для вирішення правових спорів (Shmalenko Yu., Mitina O, Kudelina O., 2019).

Наукова розробленість проблеми дослідження. Дослідження медіації в Україні переважно здійснюють юристи та психологи, зусилля яких зосереджені на розробці технік ведення перемовин та посередництва під час конфлікту. Відповідно, у цих галузях медіацію трактують вужче, ніж у конфліктології – як інструмент вирішення вже наявного конфлікту. Проте надмірна орієнтація на функціоналізм може завадити застосуванню аналітичного інструментарію соціології для вивчення цього феномену. На відміну від інших наук, саме комплексний соціологічний підхід дозволяє дослідити процес інституціоналізації медіації з огляду на її взаємозв'язок з іншими суспільними інститутами та соціетальну динаміку.

Проблеми розвитку та становлення інституту медіації розглядаються у наукових працях вітчизняних та закордонних науковців. Дослідженню різних аспектів інституціоналізації медіації та проблем медіативного способу вирішення спору присвятили свої роботи А. Багінський, О. Василець, М. Єнін, С. Запара, О. Казьмірова, О. Кацьора, Т. Кисельова, Н. Мазаракі, Д. Макаренко, О. Северинчик, Ю. Шмаленко та інші українські науковці та практики. Окремі аспекти проблематики інституціоналізації медіації проаналізовано у працях закордонних авторів, зокрема, J. Alfini, C. Liebman, S. Press, L. Riskin, C. Stenner. В той же час, малодослідженою залишається проблема соціологічного аналізу

медіації як новітнього соціального інституту для розуміння тенденцій розвитку системи врегулювання конфліктів у сучасному українському суспільстві. Є нагальна потреба у ґрунтовних соціологічних розвідках для глибшого розуміння цього феномену, з'ясування механізмів функціонування медіації та її взаємодії з іншими суспільними інститутами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в рамках ініціативної науково-дослідницької роботи кафедри соціології КПІ імені Ігоря Сікорського: «Соціологічні та політологічні дослідження конфліктів в контексті динаміки модерну: від теорії до врегулювання» (державний реєстраційний номер: 0122U202039 від 29.12.2022).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є соціологічний аналіз інституціоналізації медіації в Україні, виявлення ключових етапів, аналіз сучасного стану та передумов подальшого розвитку медіації як соціального інституту.

Основними завданнями є:

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття «медіація», проаналізувати різні підходи до тлумачення цього терміну.
2. Дослідити історичні передумови виникнення медіації як соціального інституту.
3. Проаналізувати світовий досвід інституціоналізації медіації.
4. Розкрити зміст поняття «інституціоналізація» та особливості цього процесу з точки зору соціологічного підходу.
5. Дослідити генезис та сучасний стан інституту медіації в Україні.
6. Здійснити порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері медіації.
7. На підставі емпіричних даних виявити ключові етапи та тенденції процесу інституціоналізації медіації в сучасній Україні.
8. Окреслити перспективи подальшого розвитку та інституціоналізації медіації в українському суспільстві.

Об'єкт дослідження процес інституціоналізації медіації.

Предмет дослідження особливості, динаміка, проблеми та перспективи процесу інституціоналізації медіації в сучасному українському суспільстві.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи соціологічного аналізу. Для вивчення процесу інституціоналізації медіації в Україні було застосовано якісний підхід, що передбачає опрацювання та узагальнення отриманих даних без застосування кількісних вимірювань. Емпіричну базу дослідження становлять напівструктуровані глибинні інтерв'ю з 3 експертами у сфері медіації. Середня тривалість інтерв'ю – 80-90 хвилин. Вибір методу дослідження обґрунтований необхідністю уточнити та поглибити уявлення про інституціоналізацію медіації через вивчення різноманітних поглядів та думок експертів-медіаторів. Найважливіший критерій для їх відбору – наявність у інформантів ґрунтовних знань, практичного досвіду у сфері медіації. Кількість експертів зумовлена принципом насиченості інформації в інтерв'ю. Експерти були відібрані методом «снігової кулі»: кожен опитаний рекомендував інших компетентних фахівців у цій галузі. Інтерв'ю охоплювали питання щодо передумов, основних етапів та проблем інституціоналізації медіації в Україні. Отримані якісні дані опрацьовувалися за допомогою методів аналізу, синтезу та узагальнення з метою виявлення ключових тенденцій та закономірностей досліджуваного процесу. Результати дослідження презентовано у вигляді авторської інтерпретації та узагальнень отриманих транскрибованих текстів. В ході аналізу текстів респондентів були виділені певні епізоди релевантні меті дослідження (факти, події, контекст і суб'єктивне ставлення інформантів до цих подій).

Наукова новизна одержаних результатів магістерського дослідження полягає в наступному:

- здійснено цілісний аналіз медіації в Україні як самостійного правового інституту та соціально-правового явища;
- досліджено генезу медіації в контексті світового досвіду альтернативного вирішення правових спорів та проаналізовано передумови запровадження медіації в Україні.

- виявлено прогалини та суперечності в чинному законодавстві України щодо правового регулювання процедури медіації;
- обґрунтовано теоретичну модель розвитку інституту медіації в Україні з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

- сформульовані у роботі теоретичні положення, висновки і рекомендації можуть бути використані для подальших наукових досліджень проблем правового регулювання та розвитку медіації в Україні;
- матеріали дослідження доцільно врахувати під час удосконалення чинного законодавства з питань запровадження та функціонування інституту медіації;
- розроблені рекомендації можуть бути використані у практичній діяльності державних органів та громадських організацій для популяризації медіації в Україні;
- матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі юридичних закладів вищої освіти під час викладання курсів з альтернативного вирішення правових спорів, медіації тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки магістерського дослідження були апробовані автором під час участі у науково-практичних конференціях та у наукових публікаціях.

Статті у наукових журналах:

1. Shmalenko, Yu., Mitina, O, Kudelina, O. (2019). Genesis and legal regulation of Mediation institute in Ukraine. The Asian International Journal of Life Sciences. Supplement 21(1). С. 1-13.
2. Шмаленко, Ю., Єнін, М., Мельник, Л. (2023). Інституціоналізація медіації в Україні: ключові етапи, сучасний стан та перспективи. Соціологічні Студії, 2(23), 6-12.

Матеріали науково-практичних конференцій:

1. Шмаленко, Ю. (2019). Медіація як інструмент підвищення рівня правової культури. Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 5-

й річниці виходу Вісника прав людини «Розвиток юридичної науки: механізми вибору та пріоритети реалізації» (Сніна, 7-8 червня 2019 р.). Сніна : Izdevniecība «Baltija Publishing». С. 78-81.

2. Шмаленко, Ю. (2019). Неупередженість та незалежність як принципи медіації. Медіація в судовій, правоохоронній та правозахисній системах: матеріали міжн. наук.-практ. конф., (м. Одеса, 30-31 травня 2019 р.) Одеса: ОДУВС. С.245-247.

3. Шмаленко, Ю. (2020). Запровадження інституту медіації в діяльності юридичних клінік. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Одеса, 26 березня 2020 р.) Одеса: ОДУВС. С. 101-102.

4. Шмаленко, Ю. (2020). Особливості правового регулювання медіації в Україні. Матеріали круглого столу «Людина має право: соціально-гуманітарний дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні» (Одеса, 19 лист. 2020 р.). Одеса. С. 118-123.

5. Шмаленко, Ю. (2023). Етичні аспекти онлайн-медіації. Конфлікти, війни та соціальні трансформації епохи модерну: теорія, історія, сьогодення: матеріали XI Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 12-13 червня 2023 р.) / за заг. ред. П. В. Федорченко-Кутуєва. Київ, Університетська книга. С. 134-136.

6. Шмаленко, Ю. (2023). Медіація як ключовий інструмент соціальної стабільності: діяльність та вплив на сучасне суспільство. Поліцейська медіація як інструмент захисту прав та інтересів громадян: матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. (Одеса, 20 вересня 2023р.) / за заг. ред. Л.Г.Матвєєвої. Одеса, ОДУВС. С.115-116.

Структура магістерської роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та рекомендацій, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 109 сторінок, з них основного тексту – 87 сторінок. Список використаних джерел містить 122 найменування.

РОЗДІЛ І. МЕДІАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

1.1 Поняття медіації та її роль в сучасному суспільстві

Медіація як соціальний феномен являє собою альтернативний позасудовий спосіб вирішення конфліктів за участю нейтрального посередника. За своєю суттю медіація – це мистецтво посередництва, що дозволяє гармонізувати взаємини між сторонами конфлікту. «За науковою термінологією «медіація» (англ. «mediation» – посередництво) – вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту» (Шмаленко Ю., 2020). На відміну від формального судового процесу, де хтось обов'язково програє, а суддя ухвалює обов'язкове рішення, медіація – це творчий пошук рішень, який задовольняє інтереси усіх учасників. Медіатор не суддя, а фасилітатор, який полегшує комунікацію між сторонами конфлікту задля досягнення взаємовигідного рішення та створює безпечний простір для порозуміння. Мета медіатора – допомогти сторонам почути й зрозуміти один одного, аби вони самі знайшли оптимальний вихід (Шмаленко Ю., 2023). На відміну від арбітражу чи третейського суду, де рішення ухвалює третя особа, в медіації саме учасники формують угоду. Медіатор лише координує процес комунікації та сприяє конструктивній взаємодії. Медіація – це ефективна альтернатива судовим процесам, що базується на принципах добровільності, конфіденційності та прагнення задовольнити інтереси обох сторін, це мистецтво досягнення згоди, а не визначення переможця та переможеного (Дутко, А.О., 2018).

Медіація – це шлях не протистояння, а порозуміння, що веде до миру, гармонії та взаємоповаги. Медіація об'єднує людей там, де судовий процес ставить між ними стіну. Медіація має суттєві переваги над іншими методами вирішення конфліктів та спорів: економить час, нерви та знижує вартість

процесу вирішення спору у порівнянні із судовим витратами, адже тут немає затяжних процесів зі складною процедурою доведення та спростування (Кармаза, О., 2017). Повна конфіденційність процесу медіації є ще однією перевагою: усе, про що йдеться на медіації, залишається між учасниками, це дозволяє відверто обговорювати ситуацію.

Медіація дає шанс зберегти партнерські стосунки та репутацію всіх сторін, можливість збереження атмосфери дружби чи відновлення конструктивних ділових зв'язків та взаємин із партнерами та колегами, адже в медіації немає програшу чи перемоги – є спільне рішення. Укладена медіаційна угода добровільно виконується обома сторонами, враховує інтереси кожної з них, забезпечує мирне вирішення конфліктів та запобігає повторенню подібних конфліктів в майбутньому.

Активний розвиток медіації у світі відзначається не лише зростанням обсягів застосування медіації, а супроводжується її спеціалізацією. Окрім вже зарекомендованих у сімейних справах та комерційній сфері (бізнес-медіація), активний розвиток медіації спостерігається у таких ключових галузях, як трудова медіація (особливо в корпоративному середовищі), шкільна медіація (орієнтована на підлітків) та поліцейська медіація (Шмаленко Ю., 2020). Важливо відзначити, що медіація вийшла за межі традиційних приватноправових сфер, таких як комерція, сім'я та праця. Зараз медіацію, як ефективний та успішний метод вирішення конфліктів застосовується все частіше й в публічно-правовій сфері: у відновному правосудді з кримінальних справ, вирішенні адміністративних та інформаційних спорів, а також у фінансовій сфері. Загальний тренд показує, що медіація стає все більш універсальним і дієвим інструментом для розв'язання різноманітних суперечок, незалежно від їхнього характеру та сфери застосування (Грабовський В.А., Рак Ю.О., 2020). Цей підхід до медіації відображає постійний розвиток цього методу та його адаптацію до викликів сучасного суспільства.

Популярність медіації пов'язана з прагненням громадян до більшої автономії у вирішенні власних спорів. Поширення медіації відображає загальну

тенденцію до відновних практик правосуддя, орієнтованих на примирення та реінтеграцію порушників у суспільство, що сприяє зміцненню соціальної солідарності та побудові менш конфліктного суспільства. Медіація виконує важливу роль альтернативного способу врегулювання спорів, що відповідає запитам сучасного суспільства на більшу суб'єктність та соціальну інтеграцію.

Існують різні підходи до визначення поняття «медіація». Слід звернутися до нормативного закріплення цього терміну в міжнародних документах. Визнання медіації на міжнародному рівні відбулося наприкінці 1999 року під час першої міжнародної конференції з медіації у Відні. У 2002 році Комісія ООН з міжнародного торговельного права у Типовому законі щодо міжнародних комерційних процедур примирення надала таке визначення медіації: «Процедура, в рамках якої сторони просять нейтральну третю особу (медіатора) надати допомогу у досягненні мирного врегулювання їхнього спору, що виник із договірних або інших правовідносин. Медіатор не має повноважень приймати обов'язкові рішення чи узгоджувати дії сторін» (Типовий закон Комісії ООН..., 2002). Це визначення заклало основи для подальшого розвитку та інституціоналізації медіації у світовій практиці.

Зокрема, у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи 2002 року медіація трактується як «процес вирішення спору, під час якого сторони ведуть переговори за участі одного або декількох медіаторів з метою досягнення згоди» (Рекомендація Rec (2002) 10). Сучасне розуміння медіації закріплене в Директиві ЄС 2008 року, що регулює питання медіації у цивільних та господарських відносинах. Відповідно до статті 3 цієї Директиви, медіація – це врегульована процедура, в рамках якої дві або більше сторони добровільно намагаються досягти згоди щодо вирішення їхнього спору за сприяння медіатора (Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради Європи). Медіація може ініціюватися самими сторонами, рекомендуватися судом чи передбачатися національним законодавством. Директива заклала основи розуміння медіації як добровільної, конфіденційної та кооперативної процедури вирішення спорів за участі нейтрального посередника в європейському правовому полі.

У європейських країнах існують три основні моделі правового регулювання медіації (Боженко, Н. В., 2017):

1) медіація закріплена в законодавстві про ювенальну юстицію та застосовується як альтернативний захід впливу у кримінальних справах щодо неповнолітніх (Іспанія, Англія, Уельс, Фінляндія, Німеччина, Ірландія, Польща). Процедуру можуть ініціювати прокурор, суддя або правоохоронні органи;

2) медіація врегульована процесуальним законодавством і застосовується на різних стадіях цивільного чи кримінального провадження. Медіація щодо дорослих правопорушників може регулюватися нормами кримінально-процесуальних кодексів (Австрія, Бельгія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Польща, Словенія) або окремими положеннями кримінальних кодексів (Фінляндія, Німеччина, Польща). Найпоширенішою є система, де прокурор має повноваження ініціювати передачу кримінальної справи на медіацію та організовувати виконання угоди після завершення процедури медіації. Зазвичай такі випадки стосуються умовного звільнення правопорушника від покарання. Медіація впроваджується як складова кримінального судочинства щодо дорослих осіб у низці європейських держав. В Кримінальному кодексі Швейцарії передбачено можливість проведення медіації на етапі після винесення вироку, зокрема під час відбування покарання у в'язниці. Федеральний закон про сприяння жертвам правопорушень, створює правові можливості для застосування медіації між злочинцем та жертвою. Медіація в такому контексті сприяє подоланню наслідків кримінального правопорушення та реабілітації як потерпілого, так і правопорушника;

3) прийнято окремий закон про медіацію, що комплексно регулює цю сферу (Італія, Нідерланди, Норвегія, Швеції). Медіація регулюється автономним «законом про медіацію», в якому детально встановлюються організація та процес медіації. Правове регулювання медіації в Норвегії та Швеції характеризується окремими законами, які детально визначають організаційні та процедурні аспекти проведення медіації, охоплюють як кримінальні, так і цивільні справи, поширюються на різні вікові групи. У Норвегії перший проєкт медіації між

потерпілими та правопорушниками розпочався у 1981 р. Закон про медіацію у 1991 р. та профільний Закон про медіацію та процедуру у цивільних справах (Закон про спори) 2008 р. поширюються як на неповнолітніх, так і на дорослих та охоплює кримінальні та цивільні правопорушення (The Dispute Act, 2008). У Швеції перший експеримент з медіації між потерпілим та кривдником розпочався у 1987 році. У 2002 році у Швеції було прийнято закон про медіацію, який також повинен виконуватися у співпраці з муніципальними службами. У 2008 році стало обов'язковим пропонувати медіацію молодим правопорушникам віком до 21 року (Ervasti, K., 2018).

Отже, на міжнародному рівні медіацію розглядають як добровільний, конфіденційний і кооперативний процес пошуку взаємоприйнятного рішення між сторонами, що конфліктують, за сприяння нейтрального посередника. Саме таке розуміння медіації лягло в основу подальшого нормативного закріплення цього поняття у національних правових системах.

В українському законодавстві закріплено сучасне розуміння медіації як альтернативного методу вирішення спорів за участю нейтрального посередника. Зокрема, у Законі «Про медіацію» подається таке визначення: медіація – це позасудовий процес, заснований на добровільності та конфіденційності (Закон України Про медіацію, 2021). У ньому сторони конфлікту за сприяння медіатора обговорюють проблему та шляхом переговорів намагаються досягти взаємоприйнятної угоди. Ключовими принципами медіації є добровільність, нейтральність медіатора, рівність сторін, конфіденційність та орієнтація на порозуміння. На відміну від суду, тут відсутнє примусове рішення конфлікту; натомість сторони самі виробляють оптимальний для обох варіант його врегулювання на основі компромісу.

1.2 Інституціоналізація медіації: історичний аспект

Еволюція медіації як соціально-правового інституту тривала століттями – від локальних практик Стародавнього світу до сучасних організаційних форм, що засвідчує попит на посередництво (медіацію) як ефективного засобу

розв'язання конфліктів. Медіація як альтернативний позасудовий спосіб вирішення спорів має тривалу історію становлення (Кармаза, О., 2020). У науковій літературі традиційно виокремлюють три основні етапи її розвитку.

Перший етап (VIII ст. до н.е. – XVI ст.) пов'язаний із зародженням практики посередництва під час врегулювання спорів. Суперечності та непорозуміння виникали з прадавніх часів, і завжди знаходилися мудреці та старійшини, здатні послухати обидві сторони та знайти спільне рішення. Деякі вчені вважають цей період передісторією медіації як універсальної мови порозуміння понад кордонами культур і епох. Сам термін «медіація» не використовувався, його заміняли поняття посередництва, клопотання або пропозиції добрих послуг. Джерела медіації містяться в глибинах античної культури, де зароджувалися ідеали раціонального діалогу та прагнення до суспільної злагоди. В Стародавніх Афінах склалася традиція вирішення політичних суперечок за участі нейтральних посередників. У грецьких полісах існував суспільно-правовий інститут «проксенії», що базувався на принципах гостинності та передбачав залучення нейтрального посередника (*proxenetas*) для налагодження зв'язків, ведення перемовин і врегулювання спорів між громадянами, родинами, родами, містами-державами. Інститут проксенії набув широкого розповсюдження у Стародавній Греції та був запозичений іншими країнами античності, ставши частиною практики міжнародних відносин того часу. Крім того, одним з поширених способів врегулювання приватних спорів у Греції була процедура *diaetesia*, що включала діалог сторін (*diallage*) та у разі потреби – арбітражне вирішення конфлікту (*krisis*) (Карпенко, Р., 2020). Цю «медіацію-арбітраж» також часто використовували і для подолання публічно-правових суперечок. Важливо, що ключовою функцією як арбітра, так і судді було схиляння конфліктуючих сторін до примирення. Навіть після винесення рішення арбітражем чи судом могли вживатися додаткові заходи для сприяння мирному врегулюванню та запобігання новим суперечкам. Такий підхід цілком відповідає сучасним медіативним практикам.

Початки правової регламентації медіації як способу мирного врегулювання спорів сягають часів Стародавнього Риму. Вже в Законах XII таблиць містилися норми, що дозволяли сторонам укласти примирну угоду на стадії *in iure* – до початку судового розгляду. Згодом у римському праві з'являється спеціальний вид формальних угод – *fransactio*, метою яких було мирне врегулювання спірних цивільно-правових відносин. У Стародавньому Римі для вираження ідеї «посередник» римляни застосовували різноманітні терміни – «*internuncius, medium, intercessor, philanthropus, interpolator, conciliator, interlocutor, interpres, i*, нарешті, *mediator*» (Erin Johnston, 2009). За часів Римської імперії склалися цивілізаційні засади медіації як альтернативного позасудового шляху подолання юридичних колізій на основі компромісу та взаємних поступок конфліктуючих сторін, що стало вагомим внеском римського права у розвиток медіації. Отже, ще за часів античності було усвідомлено цінність медіації як інструменту конструктивного та мирного подолання конфліктів в суспільстві за допомогою неупередженого посередника. Цей історичний досвід не втратив своєї актуальності й дотепер.

Стародавній Схід є колискою давніх традицій посередництва як мистецтва гармонізації стосунків та подолання конфліктів. Історики згадують посередництво, як уміння знаходити точки дотику навіть між запеклими опонентами, ще за часів Вавилону, де посередники допомагали вирішувати торговельні суперечки між фінікійцями. В Китаї ще з часів Конфуція шанували посередників «благородних мужів», здатних смиренно вислухати обидві сторони, запропонувати мудре рішення та врегульовували складні ситуації між людьми та громадами. В японській культурі посередництво вважалося чесною, шанувалося як мистецтво гасіння конфліктів та відновлення гармонії, а посередники користувалися особливою повагою. В Індії мудреці-брахмани мирили суперників ще з часів Вед. У християнстві та іудаїзмі подібну роль відігравало духовенство, яке нагадувало вірянам про вищі цінності любові, прощення та милосердя. В багатьох африканських соціумах існували усталені традиції врегулювання конфліктів із залученням нейтральних посередників. В

ролі медіаторів виступали племінні старійшини, які користувалися беззаперечним авторитетом у громаді. Процедури вирішення спорів мали публічний характер та відбувалися під час народних зібрань за участі представників сторін, що конфліктують. Старійшини вислуховували позиції обох сторін та пропонували компромісне рішення, яке базувалося на звичаєвому праві та моральних нормах. Такий підхід сприяв мирному та швидкому врегулюванню навіть запеклих суперечок. Очевидно, що подібна медіація виконувала важливі соціальні функції: зміцнювала суспільну солідарність, стабілізувала відносини, запобігала ескалації насилля. Африканські практики медіації не втратили актуальності й в наш час, про що свідчать численні кейси їх успішного застосування в сучасну епоху. Як приклад, з 1988 р., майже двадцять років зовнішньої посередницької діяльності з боку Ефіопії, Єгипту та Джибуті були націлені на закінчення в Сомалі громадянської війни у вигляді конференцій з національного примирення (Menkhaus K., Sheikh H., Joqombe A., Johnson P., 1988). Медіація – це мудра філософія, закорінена в глибинах людських взаємин, мудрість якої полягає в мирному та раціональному подоланні суперечностей між людьми.

В епоху середньовіччя та на початку нового часу (XV – поч. XX ст.) відзначається другий етап розвитку та становлення інституту медіації. У середньовіччі на теренах Європи існували та успішно застосовувалися різноманітні примирні процедури для врегулювання правових конфліктів, що мали багато спільного з сучасною медіацією. У Південній Франції протягом XIII-XIV століть міські статuti Арля, Марселя, Ніцци та Авіньйона передбачали мирне вирішення суперечок між громадянами, включаючи навіть сімейні конфлікти. При цьому застосовувався принцип компенсації завданої шкоди. Аналогічні механізми в XIII-XIV століттях діяли в багатьох країнах Центральної та Східної Європи. Окремо варто відзначити поширену до середини XVIII століття у Голландії практику суддів-примирителів (*faiseurs de paix*), котрі сприяли примиренню сторін, що конфліктують (Карпенко Р., 2020).

Саме в цей період гостро постала потреба припинення тривалих міждержавних конфліктів військового характеру. Наймасштабнішою війною того часу стала Тридцятирічна війна 1618-1648 рр., яка охопила майже всю Європу і завдала колосальної шкоди економіці та демографії континенту. Лише у 1648 році вдалося досягти загального миру завдяки Вестфальському конгресу, під час якого активно застосовувалися процедури перемовин та примиренню сторін, що сприяло подальшому підписанню мирних угод. У цьому процесі посередництва брали участь представники різних держав, а також привілейовані особи: духовництво, послы та аристократія. Набуває поширення інститут посольства та дипломатії – коли спеціальні представники однієї країни направлялися до іншої з метою налагодження діалогу та переговорів, що запобігало появі можливих конфліктів та сприяло їх мирному врегулюванню у разі виникнення. Завдяки медіації першого державного секретаря США Томаса Джефферсона у 1790 році вдалося подолати гострі суперечності та уникнути політичної кризи новоутвореної американської держави, прийнявши історичне рішення про заснування федерального округу Колумбія та вибір міста Вашингтон столицею США. Це стало важливою віхою в ранній історії США (Barrett, Jerome T., 2004). Прикладом успішного вирішення міжнаціонального конфлікту через дипломатичні зусилля та медіацію є «Акт про медіацію» (відомий також як «Акт посередництва»), виданий Наполеоном Бонапартом у 1803 р. Цей акт призвів до створення нової форми уряду, замінивши Гельветську Республіку на Швейцарську Конфедерацію (Britannica, 2023). Саме у Франції були закладені ключові правові засади для інституціоналізації примирних процедур як альтернативного способу вирішення правових спорів. Зокрема, Цивільний кодекс Франції (відомий як Кодекс Наполеона), прийнятий у 1804 р., містив окремий розділ, присвячений мировій угоді як примирній процедурі.

Застосування процедури примирення для врегулювання колективних трудових спорів мали місце в Англії ще у 1867 році, коли за ініціативою місцевої влади у Ноттінгемі було створено спеціальну раду з питань праці, яка залучала незалежних арбітрів для сприяння мирному вирішенню конфліктів між

роботодавцями та профспілками ткачів. Це стало унікальною на той час спробою інституціоналізувати альтернативне позасудове врегулювання цих спорів, яка, однак, не набула широкого поширення та розвитку. Проте цей досвід засвідчив принципову можливість залучення нейтральних посередників для сприяння конструктивному діалогу між соціальними партнерами у сфері праці та подолання протистояння шляхом взаємних поступок. Тож у певному сенсі він передвіщав подальший розвиток медіації у трудових відносинах.

Приклади застосування примирних процедур для подолання конфліктів маємо і в українській історії. В добу Запорізької Січі важливі рішення на військових радах ухвалювалися шляхом консенсусу після обговорення у форматі кола, що дозволяло врахувати думку кожного козака та досягти згоди. У XV-XVI століттях на теренах Руського воєводства поширеними були процедури полюбовного примирення шляхти за участі нейтральних посередників-суперарбітрів (Ясиновський І. Г., 2014). На території українських земель у XV–XVI століттях у складі Великого князівства Литовського функціонував комісарський суд, котрий володів усіма атрибутами третейського правосуддя. До послуг цього органу вдалися великі литовські князі з метою полегшення власного судового навантаження. Комісарський суд не мав статусу постійної установи, усталеного місцеперебування, складу, визначеної компетенції, формувався ситуативно, у міру виникнення потреби, за клопотанням сторін конфлікту або на розсуд великого князя, який визначав чисельний і персональний склад суду. Призначаючи комісарів, великий князь наділяв їх усіма необхідними повноваженнями й давав детальну інструкцію щодо часу, місця та можливих непередбачуваних обставин, здатних виникнути під час слухання тощо. Хоч комісарський суд і був тимчасовим, саме він заклав підвалини для постійних третейських судів, котрі займалися примиренням опонентів. В роботі комісарських судів вже вбачаються риси сучасного правосуддя. В Лівобережній Україні за часів Гетьманщини (друга половина XVII-XVIII ст.) для примирення та залагодження суперечок окрім традиційних судів утворювалися ще й мирові суди. Мирові суди створювались після

досягнення консенсусу між сторонами конфлікту шляхом перемовин шляхом запрошення посередників за взаємною згодою опонентів. Обов'язкова вимога підкорятися вердикту мирового суду слугувала гарантією посереднику щодо недопущення переслідувань з боку осіб привілейованих станів та високопосадовців (Боженко Н.В., 2017). Отже, прагнення до мирного подолання суперечностей через перемовини за підтримки медіаторів було притаманне українській культурі здавна. Тому ідеї сучасної медіації цілком органічно лягають в її контекст.

На третьому етапі, у другій половині XX століття, медіація набуває рис відносно автономного позасудового інституту, що активно застосовується для вирішення комерційних, трудових, сімейних та інших видів цивільних спорів. Сполучені Штати стали однією з перших країн, що усвідомили необхідність легалізації та інституціоналізації медіації. Спочатку розвиток медіації в США був покликаний вирішувати конфлікти у сфері трудових відносин. Вперше термін «медіація» з'являється у назві американського Федеральної служби медіації та консультування (Federal Mediation and Consultation Service) для врегулювання спорів між роботодавцями та профспілками, створеної у 1947 році. Пізніше практика медіації поширилася на комерційні, корпоративні та навіть кримінальні провадження.

Починаючи з 1970-х років інститут медіації як альтернативний метод врегулювання конфліктів активно розвивався насамперед у країнах англосаксонської правової системи – США, Великій Британії, Австралії. Поштовхом до нової хвилі розвитку медіації стало зростаюче невдоволення громадян ефективністю роботи традиційних судових систем, які, на їхню думку, працювали надто повільно і дорого, що призвело до зростання кількості цивільних спорів та кризою традиційного судочинства у багатьох країнах. Саме чинники часу та вартості судового процесу зумовили появу та розвиток альтернативних способів вирішення правових спорів, серед яких чільне місце посіла медіація. Теоретичним підґрунтям для розвитку медіації стала концепція «суду з множинними дверима», представлена Гарвардським професором

Френком Сандером у 1976 році на національній конференції з альтернативного вирішення спорів імені Р. Паунда. Вона передбачала можливість вибору сторонами між судовим розглядом, медіацією та арбітражем. Це стало потужним поштовхом для інституціоналізації медіації як ефективної альтернативи офіційному судочинству (Француз-Яковець, Т.А., & Бабат, О.І., 2023). Спочатку рух за популяризацію медіації очолили США та Британія, згодом він охопив більшість країн світу.

Особливо помітний прогрес медіації в цей період спостерігається у США, де її активно використовують для вирішення комерційних та трудових спорів. Згодом практика медіації поширюється на сімейні конфлікти та розлучення. Наприклад, влада штату Флорида доклала чималих зусиль для інституціоналізації медіації як інструменту урегулювання різноманітних суперечок. Верховний Суд Флориди створив програми судової медіації в 1988 році з метою зменшення навантаження на судову систему та надання сторонам більш ефективного та вартісного засобу вирішення їхніх конфліктів. У 1992 році у штаті Флорида було запроваджено стандарти поведінки медіаторів та процедуру подання скарг, яка дозволяє сторонам, адвокатам та будь-кому, хто фактично залучений до процесу медіації, подавати скарги на медіатора за порушення ним стандартів практики (Alfini, J., et al., 1994). Подібна тенденція спостерігається і в інших штатах. Медіація використовується в справах сімейного права, таких як розлучення та справи про дитячу опіку, а також у цивільних справах. Суд може наказати сторонам взяти участь у медіації перед тим, як розпочати судовий процес. Мета полягає в тому, щоб заохочувати сторони до досягнення взаємовигідного рішення за допомогою нейтрального посередника. Окрім того, медіація стає частиною системи кримінального правосуддя, слугуючи альтернативою покаранню для певних злочинів. На цьому етапі медіація остаточно виокремлюється у самостійний соціально-правовий інститут позасудового врегулювання конфліктів та спорів. Таким чином, США стали своєрідним локомотивом у розбудові медіації як самодостатнього

соціального інституту, здатного задовольнити суспільний попит на альтернативне позасудове вирішення цивільних спорів.

Інститут медіації закріплено на законодавчому рівні в багатьох країнах, зокрема у Сполучених Штатах Америки, Канаді, Німеччині, Австрії, Великій Британії, Нідерландах, Франції, Польщі, Новій Зеландії та ін. Крім цього, в переважній більшості держав давно функціонують професійні об'єднання медіаторів, діяльність яких регулюється їхніми внутрішніми документами. Наразі спостерігається стійка тенденція до інституціоналізації медіації, її нормативного закріплення та регламентації професійної діяльності медіаторів (Ізбаш, О.О., 2023). Це свідчить про широке міжнародне визнання медіації як конструктивного способу альтернативного позасудового вирішення різноманітних цивільних спорів та конфліктів.

Окремої уваги заслуговують медіаційні програми примирення між потерпілими та правопорушниками, що складають основу відновного правосуддя. Вони виникли наприкінці 1970-х років у США, а на початку 1980-х поширилися у Європі. Першою європейською країною, що імплементувала такі програми на національному рівні, стала Велика Британія. Наразі примирні процедури між жертвою злочину та правопорушником закріплені законодавчо і успішно застосовуються в Австрії, Німеччині, скандинавських країнах, Польщі, Франції та Чехії. Низка інших європейських держав реалізують пілотні проєкти у цій царині, що є свідченням укорінення ідеї відновного правосуддя та медіації у європейській правовій практиці (Махова, Л.О., & Виприцький, А.О., 2018). Програми примирення ґрунтуються на організації зустрічі між потерпілим та правопорушником у справах, які передаються з правоохоронних чи судових органів за умови визнання вини останнім. Метою такої зустрічі є добровільне врегулювання конфлікту – відшкодування завданої шкоди, поновлення справедливості, що надає можливість правопорушникам конкретними діями загладити наслідки своїх вчинків. Більше того, за бажання вони можуть висловити розкаяння та попросити вибачення у потерпілого. Такі програми

примирення сприяють не лише поновленню справедливості, але й ресоціалізації злочинців, залученню громади до процесу правосуддя.

Медіація також широко застосовується у сфері мирного врегулювання міжнародних конфліктів та дипломатії при вирішенні міжкультурних і міжетнічних суперечок за участі таких організацій, як ОБСЄ, ООН, Рада Європи тощо. Гнучкість та орієнтація на консенсус, притаманні медіації, роблять її ефективним інструментом знаходження компромісів у складних багатосторонніх міжнародних переговорах. Тому посередницькі функції медіатора часто виконують дипломати та представники міжнародних організацій задля конструктивного вирішення міждержавних і геополітичних протиріч.

1.3. Інституціоналізація медіації: світовий досвід

Інституціоналізація медіації, тобто її закріплення як сталого позасудового механізму вирішення спорів, є глобальним трендом останніх десятиліть. Різні країни обирають свої підходи до розвитку цього інституту, спираючись на національні традиції права, економічні реалії та культурне середовище. Світова практика свідчить, що медіація має значний потенціал для мирного вирішення спорів, тому її інституціоналізація є важливим напрямком розвитку правової системи. При цьому кожна країна обирає власні оптимальні шляхи такого розвитку.

Медіація є ефективним інструментом врегулювання як міжнародних, так і внутрішньодержавних конфліктів у політичній сфері. Показовим прикладом успішного застосування політичної медіації вважаються Кемп-Девідські угоди 1978 року (Ситюк В., 2016). Ця історична мирова угода була укладена за посередництва президента США Дж. Картера між Ізраїлем та Єгиптом. Вона стала результатом 13 днів складних перемовин на найвищому рівні та заклала основу мирного регулювання арабо-ізраїльського конфлікту.

В розвинених країнах світу наявні дві моделі медіації: англосаксонська та континентальна моделі. В англосаксонській моделі (США, Велика Британія) медіація не має чіткого законодавчого регулювання та єдиних вимог до навчання

медіаторів, характеризується добровільністю, різноманіттям практик і підходів, відсутністю єдиних стандартів підготовки медіаторів. Перевагами англосаксонської моделі є гнучкість, можливість експериментування, а недоліками: невизначеність статусу та компетентності медіаторів. В континентальній моделі (Німеччина, Франція, Італія) медіація є процесуальним інститутом. Процедури та принципи континентальної моделі медіації чітко врегульовані в законодавстві (окремі закони про медіацію або відповідні положення в процесуальних кодексах); застосування медіації можливе не лише за ініціативою сторін, а й за рішенням суду на будь-якій стадії судового провадження; законодавчо встановлені вимоги до освіти медіаторів та процедура їх акредитації і сертифікації, медіатор є спеціальним суб'єктом, що має визначений статус. Регламентована континентальна модель сприяє вищій якості та уніфікованості медіації, проте обмежує гнучкість та можливості для новацій.

У США медіація успішно інтегрувалася в судову систему як обов'язкова досудова процедура. У багатьох штатах прийнято закони на підтримку інституту медіації та стандарти підготовки професійних медіаторів. Взагалі, США знаходяться в числі перших держав, які прийшли до розуміння про необхідність вирішення питань, пов'язаних з легальним і повноцінним формуванням інституту медіації. Уряд Сполучених Штатів прийняв рішення залучити незалежного нейтрального посередника для врегулювання трудових спорів у вигляді Міністерства праці. Це сталося через збільшення кількості конфліктів між профспілками та роботодавцями, а також активну боротьбу робітників за сприятливі умови праці, соціальні гарантії та гідну заробітну плату. Починаючи з 1947 року, в Сполучених Штатах функціонує спеціальний державний орган – Федеральна служба медіації та примирення, головною метою якої є сприяння конструктивному діалогу між сторонами трудових відносин для мирного вирішення розбіжностей. Служба використовує альтернативні методи вирішення спорів, такі як медіація, для знаходження компромісу між вимогами профспілок та можливостями роботодавців (Мінченко, Н., & Самоловова, Н., 2019).

Поява громадських організацій «Центрів правосуддя сусідства» (Neighborhood Justice Center) та «Громадської медіації» (Community Mediation) у 1960-х роках також сприяла становленню інституту медіації в США. Ці організації ставили за мету мирне врегулювання побутових конфліктів між членами родин, сусідами та малозабезпеченими верствами населення за допомогою процедури медіації. Така практика набула широкого поширення та визнання серед американців. Починаючи з середини 1970-х років, медіація остаточно перетворилася на самодостатню ефективну альтернативну процедуру вирішення спорів, незалежну від судової системи. Її стали активно застосовувати для врегулювання комерційних, корпоративних та навіть міжнародних конфліктів (Подковенко, Т., 2017). Завдяки успішному досвіду на місцевому рівні, медіація здобула статус надійного та гнучкого позасудового інструменту захисту прав та інтересів громадян у США, що сприяло подальшій інституціоналізації та професіоналізації цієї альтернативної процедури.

Судова система Сполучених Штатів активно використовує практику врегулювання правових спорів у добровільному досудовому порядку за допомогою процедури медіації. Суддя має повноваження призупинити розгляд справи по суті і запропонувати сторонам спробувати вирішити конфлікт мирним шляхом за участю незалежного посередника-медіатора. Така практика дозволяє розвантажити судову систему, прискорити вирішення спорів та досягти більш задовільного і сталого результату для учасників конфлікту. Сторони самостійно беруть участь у виробленні умов мирової угоди з урахуванням своїх інтересів. Крім цього, така процедура є менш затратною та стресовою для сторін. Отже, судова медіація набуває все більшого поширення в США як ефективний спосіб вирішення правових суперечок, що дозволяє уникнути затяжних страйків та локаутів, мінімізувати втрати для економіки та суспільства і вибудувати конструктивні трудові відносини між соціальними партнерами. Ефективна система трудового арбітражу сприяє соціальній стабільності та економічному процвітанню США.

У США діє Національний інститут вирішення спорів, що опікується вдосконаленням методології медіації та впровадженням інноваційних підходів. Теоретичні засади та практичний досвід американської медіації висвітлюються на сторінках авторитетних спеціалізованих видань: щоквартального журналу «Mediation Quarterly» та щорічника «American Journal of Mediation». Для безпосереднього здійснення процедур медіації створено низку спеціалізованих служб, які отримують фінансову підтримку як від державних органів, так і від громадських організацій та приватних осіб. Комплексна інституціоналізація сприяє широкому застосуванню медіації для вирішення різноманітних конфліктів в американському суспільстві.

Законодавче забезпечення сприяло подальшій інституціоналізації медіації в США. У 1990 році прийнято Закон про реформування цивільного судочинства (The Civil Justice Reform Act of 1990), який зобов'язав федеральні суди сприяти застосуванню альтернативного вирішення спорів, включаючи медіацію. У 2001 році було ухвалено Єдиний закон про медіацію (Uniform Mediation Act), що уніфікував відповідні правові норми штатів. Цей документ визначає медіацію як процес, в якому нейтральний посередник допомагає сторонам налагодити комунікацію та врегулювати конфлікт шляхом добровільної угоди (UMA, 2001). «Uniform Mediation Act» передбачає застосування процедури медіації для врегулювання цивільних та комерційних спорів, що не стосуються порушення конституційних прав. Законодавче закріплення сприяє поширенню практики медіації в США як ефективного альтернативного методу вирішення спорів. Для окремих категорій конфліктів в США діють спеціальні процедурні норми медіації. Наприклад, для трудових спорів Американська Арбітражна Асоціація розробила Арбітражні правила та Медіаційні процедури у трудових справах (Labor Arbitration Rules, 2013). Диференціація процесуальних норм сприяє ефективному застосуванню медіації з урахуванням специфіки різних категорій конфліктів, забезпечує гнучкість цієї процедури та адаптацію під конкретні потреби учасників спору.

Статистика свідчить про високу ефективність використання медіації для вирішення спорів у Сполучених Штатах (US Court of Appeals for the Federal Circuit, 2022). За даними американських досліджень, у 70-75% конфліктних ситуацій сторони звертаються до послуг медіатора. І ще більш показовим є той факт, що досягнуті в результаті медіації угоди виконуються у 90-95% випадків (Mediation Statistics). Статистичні дані засвідчують довіру американського суспільства до процедури медіації та її високу результативність у врегулюванні найрізноманітніших конфліктів (FINRA). Саме тому медіація набула статусу провідного альтернативного методу вирішення спорів у Сполучених Штатах.

Міжнародні організації, такі як ЮНСІТРАЛ та ЄС, розробляють уніфіковані правила і стандарти процедури медіації. Країни ЄС гармонізували своє законодавство відповідно до Директиви про медіацію, що сприяє транскордонним спорам (Подковенко, Т., & Фігун, Н., 2017). Перебуваючи у складі ЄС, Велика Британія рухалась шляхом гармонізації законодавства у сфері медіації зі стандартами і правилами ЄС. Хоча у Великій Британії бракує єдиного закону, який би регулював медіацію, та відсутнє легальне визначення поняття «альтернативне вирішення спорів», альтернативні методи урегулювання конфліктів, зокрема медіація, все ж таки застосовуються у цій країні вже тривалий час. Масштабні реформи цивільної юрисдикції 1999 року, відомі як «Реформи Лорда Вульфа» (The Woolf Reforms, 1999), суттєво сприяли розвитку інституту медіації у Великій Британії та заклали правові основи для альтернативного вирішення спорів, зокрема медіації. Суди отримали можливість активніше заохочувати сторони вдаватися до послуг медіаторів, британські юристи і громадяни поступово освоюють та впроваджують такі позасудові інструменти вирішення спорів, як переговори, посередництво, арбітраж, медіація, які набувають все більшої популярності як ефективна альтернатива традиційному судовому розгляду. Найпоширенішим видом альтернативного вирішення конфліктів у Великій Британії є саме медіація, під час якої нейтральний посередник сприяє сторонам встановлення конструктивного

діалогу та виробленні взаємовигідного рішення, залишаючись при цьому об'єктивним і не намагаючись нав'язувати свою точку зору.

На виконання вимог Європейської директиви № 2008/52 / ЄС «Щодо окремих аспектів медіації при вирішенні цивільно-правових і комерційних суперечок» (Directive 2008/52/EC) у Великій Британії було прийнято два важливих нормативно-правових акти: Правила транскордонної медіації (The Cross-Border Mediation (EU Directive) Regulations, 2019), що регулюють питання застосування медіації у міжнародних спорах за участю британських сторін, та Правила цивільного процесу (The Civil Procedure (Amendment) Rules, 2021), які зобов'язують суди заохочувати сторони використовувати альтернативне вирішення спорів, зокрема медіацію, якщо це буде доцільним для конкретної справи.

Медіація є одним з провідних альтернативних методів вирішення правових спорів у сучасній Великій Британії. За допомогою процедури медіації врегульовується широке коло правових конфліктів. Медіація активно застосовується при вирішенні сімейних спорів щодо розподілу майна та визначення порядку спілкування з дитиною після розлучення; при врегулюванні комерційних конфліктів, включаючи патентні суперечки та суперечки у сфері прав інтелектуальної власності на торговельні марки (Мінченко, Н., & Самоловова, Н., 2019). Крім цивільно-правових спорів, медіація застосовується для вирішення транскордонних конфліктів, корпоративних суперечок, певних видів публічно-правових спорів, що розглядають трибунали, а також окремих категорій кримінальних проваджень за участю неповнолітніх правопорушників.

У Великій Британії медіація використовується для врегулювання широкого спектру правових спорів, зокрема цивільних, сімейних, комерційних (включаючи патентні суперечки та спори у сфері торгових марок), корпоративних, транскордонних, за позовами з невеликими сумами, певних публічно-правових (які розглядають суди) та кримінальних справ за участю неповнолітніх.

Про ефективність застосування медіації у вирішенні правових спорів у Великій Британії свідчать статистичні показники. Згідно з даними Центру ефективного врегулювання спорів (CEDR), у 75% випадків комерційних конфліктів, переданих на медіацію, вдається досягти мирової угоди. Це дозволяє щорічно заощаджувати близько 3 млрд фунтів стерлінгів завдяки уникненню судових процесів (CEDR, 2023). Згідно з даними Міністерства юстиції, у випадку врегулювання спорів за позовами з невеликими сумами, більшість медіацій проводиться дистанційно, з використанням телефонного зв'язку та інших електронних засобів. Популярність онлайн-медіації пояснюється її доступністю, гнучкістю та економічною ефективністю порівняно з традиційним судовим процесом.

У 2011 році Уряд Англії та Уельсу зобов'язав державні органи, які виступають сторонами в судових спорах, активніше використовувати альтернативні методи вирішення конфліктів, такі як медіація (Курилич М.Я., 2022). Щодо обов'язковості самої процедури, то у Великій Британії було знайдено компроміс: у разі, якщо одна із сторін відмовляється від запропонованої судом медіації, вона зобов'язана сплатити всі судові витрати навіть за умови виграшу справи. Такий підхід стимулює сторони конфлікту розглядати медіацію як ефективний спосіб урегулювання спорів, що дозволяє уникнути фінансових витрат і тривалих судових розглядів та сприяє поширенню практики медіації серед державних органів та інших учасників судового процесу у Великій Британії. Досвід Великої Британії демонструє ефективність використання медіації для подолання широкого спектра соціально-правових конфліктів, що зумовлює перспективи подальшого розвитку цього інституту як важливої альтернативи судовому вирішенню спорів. Процедура медіації охоплює значну частину правових конфліктів, які виникають у британському суспільстві, що засвідчує зростаючу довіру до її можливостей.

Розвиток медіації в Німеччині значною мірою пов'язаний із діяльністю судової системи, яка безпосередньо брала участь не лише у просуванні цієї практики, але й у проведенні медіативних процедур: судовій медіації

(медіатором виступає суддя); медіації при суді (медіацію проводить незалежний медіатор за пропозицією суду); позасудова медіація (медіація здійснюється незалежним медіатором на договірних засадах). Типологізація дозволяє чітко розмежувати різні форми медіації в Німеччині залежно від суб'єктного складу та порядку ініціювання процедури. Активна роль судової системи сприяє інституалізації та поширенню практики медіації у вирішенні правових конфліктів (Ізбаш, О.О., 2023). У німецькій юридичній практиці терміни «примирна процедура» та «медіація» зазвичай використовуються як синоніми, за винятком сфери врегулювання споживчих спорів, де під примирною процедурою розуміється діяльність спеціальних органів з врегулювання споживчих конфліктів, в рамках якої третьою особою приймається обов'язкове для виконання рішення (наприклад, для банківської організації чи постачальника послуг). Таке розмежування понять зумовлене особливостями правового регулювання захисту прав споживачів у Німеччині. Примирна процедура в цій сфері має владний, а не диспозитивний характер. Водночас у більшості інших сфер цивільних правовідносин медіація та примирення трактуються як тотожні за змістом позасудові процедури врегулювання конфліктів. У Німеччині існує розвинена система третейського вирішення спорів, яка налічує понад 300 третейських судів. Погоджувальні ради найчастіше розглядають споживчі питання: страхування, трудові конфлікти, медичні порушення тощо. Нормативно-правова база, що регулює медіацію в Німеччині, представлена значною кількістю законодавчих актів. Проте основоположним слід вважати Закон про обов'язковість застосування медіації та інших позасудових способів вирішення спорів від 21.07.2012 р. (Закон про медіацію) (*Gesetz über die Entwicklung der Mediation ... 2012*), який запровадив примусову судову медіацію для певних категорій цивільних та господарських спорів. Такі законодавчі ініціативи сприяють поширенню практики медіації в Німеччині.

У Франції медіація може застосовуватися у будь-яких правових сферах за умови, за умови, що вона не порушує соціальних та фінансових норм суспільного порядку. Згідно з Цивільним кодексом, сторони конфлікту на власний розсуд та

у порядку, передбаченому Кодексом, можуть спробувати мирно вирішити конфлікт за допомогою медіатора, судового посередника або під час судового провадження – за сприяння адвоката (Курилич М.Я., 2022). Французьке законодавство надає сторонам широку автономію у виборі альтернативних способів вирішення спору, включаючи медіацію, що сприяє популяризації та інституалізації медіації як ефективного позасудового механізму подолання конфліктів у різних сферах.

Медіація у Франції може ефективно застосовуватися для врегулювання комерційних, трудових, сімейних та громадських спорів. Відбувається розширення її використання у сфері кримінального права щодо правопорушень, вчинених як неповнолітніми, так і дорослими та при вирішенні адміністративних конфліктів, зокрема податкових суперечок чи спорів на фінансових ринках. Розвиток медіаційних практик у Франції відбувається у двох основних формах: приватна позасудова медіація та медіація в суді, яку ініціює сам суд (Giacalone, M., & Salehi, S., 2022). Така інституціоналізація сприяє закріпленню медіації як ефективного альтернативного методу вирішення правових спорів у французькій правовій системі.

Окремо слід зазначити досвід Австралії в запровадженні альтернативних способів вирішення суперечок. Після прийняття закону про суд «Посередництво і третейський суд» (1991 р.), Сімейний та федеральний суд Австралії отримав право пропонувати можливість залучати для вирішення спору посередника та третейського суддю (Courts (Mediation and Arbitration) Act, 1991). Сімейне та трудове право Австралії активно використовує альтернативне вирішення спорів як первинний метод, що сприяє розв'язанню великої кількості питань поза судовими засобами. Федеральні і арбітражні суди займаються розробкою і впровадженням альтернативного вирішення спорів та звертають велику увагу на посередництво й погоджувальні процедури. Згідно з Законом про зміну судового законодавства (Administrative Decisions (Judicial Review) Act, 1977) Федеральний суд отримав повноваження передавати справи на вирішення через посередництво як за згодою сторін, так і без їхньої вираженої згоди. З метою

популяризації процедури медіації в Австралії вже вісім років поспіль проводиться Австралійська премія з альтернативного вирішення спорів, яка присуджується як за індивідуальну, так і командну перевагу в галузі альтернативного вирішення спорів (Annual Australian ADR Awards, 2024).

Не оминула практика застосування медіації, як ефективної процедури вирішення суперечок, і азійський континент. Зокрема, в Китаї альтернативне вирішення спорів має тривалу культурну традицію, за якою обов'язковими елементами розв'язання конфліктних ситуацій були публічні вибачення, спільне чаювання, святкування досягнутого примирення. У Давньому Китаї під час чайної церемонії відбулася початкова ритуалізація процедури примирення. З початку 80-х років XX ст. при вирішенні спорів використовувалися посередництво, погоджувальні процедури, третейський суд, медіація. Сьогодні процедура медіації в КНР ефективно працює під час розв'язання спорів, включаючи суперечки сімейні, про спадщину, аліменти, борги, про житло і земельні ділянки, економічні і деякі дрібні кримінальні справи, які мають певну культурну специфіку. Діяльність погоджувальної процедури альтернативного вирішення спорів регулюється Законом КНР «Про посередництво», ухваленим 1 січня 2011 р., відповідно до якого народний посередник-медіатор, за згоди конфліктуючих сторін, може залучити до процесу пошуку згоди родичів, друзів чи колег опонентів, фахівців відповідної галузі та громадських активістів. Народні погоджувальні комісії заохочують неупереджених, порядних і авторитетних осіб, що прагнуть подолати розбрат між людьми, брати участь у посередницькій діяльності (The People's Mediation Law of the People's Republic of China, 2011).

В Китаї сформувалася велика мережа організацій народного посередництва, що працює як у міських, так і в сільських районах, а також охоплює ключові галузі. За експертними оцінками, понад 30% сучасних конфліктів в Китаї успішно вирішується в позасудовому порядку завдяки діяльності посередницьких організацій (Гірник А. М., Резаненко В. Ф., 2013). За даними Міністерства юстиції, у 2022 році ними було врегульовано 14,94 млн

спорів різного характеру. Починаючи з 2018 року, міністерство та п'ять інших відомств видали низку керівних принципів і стандартів для сприяння інституціоналізації та стандартизації медіаційної роботи. Наразі в Китаї налічується 3,18 млн медіаторів, зокрема 412 тис. штатних (Ministry of Justice of the People's Republic of China, 2023). На основі народної медіації в країні сформована система медіаційної роботи, в якій народне, адміністративне, галузеве професійне та судове посередництво доповнюють одне одного.

Інститут медіації знайшов своє закріплення в законодавстві країн-партнерів України. Важливим для України є вивчення досвіду Польщі у сфері медіації, яка на законодавчому рівні регламентована та широко застосовується. Нормативно-правове регулювання медіації у Польщі базується як на міжнародних актах, так і на національному законодавстві. Основоположним міжнародним документом є Директива ЄС 2008/52/ЄС, що визначає рамкові засади проведення медіації у цивільних та комерційних спорах. Польща імплементувала низку рекомендацій Ради Європи стосовно медіації у кримінальних, цивільних та сімейних справах. На рівні професійної етики прийнято Європейський кодекс поведінки медіаторів. На національному рівні ключовими документами є: Закон Про медіацію 2005 року; Етичний кодекс польських медіаторів 2008 року; Стандарти якості надання послуг медіації; Стандарти підготовки професійних медіаторів (Міністерство юстиції Польщі). Отже, у Польщі створено ґрунтовне нормативно-правове підґрунтя для розвитку медіації у різних правових сферах та забезпечення належної кваліфікації медіаторів (Кривачук, Л.Ф., 2019). Цей позитивний досвід доцільно врахувати при удосконаленні вітчизняного законодавства про медіацію.

Згідно зі статистичними даними Міністерства юстиції Польщі, у 2022 році на медіацію у кримінальних справах у судах загального права було передано 3686 справ, з яких 2207 завершено в результаті процедури медіації укладанням угод. На медіацію в цивільних справах, в першій інстанції було передано 4655 справ, з яких 3524 завершено в результаті процедури медіації. Загальна кількість медіації в сімейних справах в районних судах у 2022 році становила 9347 справ,

завершено в результаті процедур медіації 6843 справ (Статистичний довідник Міністерства юстиції Польщі). Статистика свідчить про ефективність та успішність процедури медіації у Польщі для вирішення різних категорій справ. Враховуючи позитивний досвід Польщі, доцільно розглянути можливості запровадження аналогічної практики медіації в Україні на законодавчому рівні, що сприятиме позасудовому вирішенню конфліктів та розвантаженню судової системи. Ефективність медіації, згідно зі статистикою, оцінюється на основі кількості укладених угод або припинених процедур в результаті затвердження угоди, укладеної перед медіатором. Проте сутність медіації полягає не стільки у досягненні формальної домовленості, скільки у відновленні комунікації та порозуміння між сторонами конфлікту. Вимірювання ефективності медіації має враховувати також якісні показники, зокрема: ступінь зниження емоційної напруженості учасників; відновлення здатності до конструктивного діалогу; задоволеність сторін процесом комунікації; готовність до пошуку взаємовигідного рішення. Таким чином, оцінка ефективності має ґрунтуватися на комплексному аналізі як кількісних (формальних), так і якісних (змістовних) показників результативності медіації, що дозволить об'єктивно виміряти її внесок у відновлення соціальних зв'язків та мирне врегулювання конфліктів.

Висновки до розділу 1

У першому розділі розглянуто медіацію як соціальний інститут, проаналізовано поняття медіації та її роль у сучасному суспільстві.

Медіація розглядається як альтернативний позасудовий спосіб вирішення конфліктів за участю нейтрального посередника, що базується на принципах добровільності, конфіденційності, рівності сторін та орієнтації на компроміс. Медіація має переваги порівняно з судовим процесом: економія часу та коштів, збереження репутації сторін, можливість зберегти партнерські стосунки. Укладена медіаційна угода добровільно виконується обома сторонами.

Медіація має тривалу історію розвитку, що налічує кілька етапів – від локальних практик стародавнього світу до сучасних організаційних форм. Це

засвідчує сталий суспільний попит на медіацію як ефективний засіб вирішення конфліктів. Перші прояви медіації простежуються у культурі Стародавніх Афін, Риму, Вавилону, Китаю та інших цивілізацій, де шанували мудреців-примирителів. В українській історії цю роль виконували козацькі ради, мирові суди тощо. У ХІХ – на початку ХХ ст. медіація застосовувалась для вирішення міждержавних, трудових та інших конфліктів. Саме в цей період термін «медіація» увійшов у широкий вжиток. З 70-х років ХХ ст. медіація перетворюється на відносно автономний правовий інститут, що активно розвивався в США, Великій Британії, Канаді та інших країнах. Її інституціоналізація триває й нині.

Існує кілька моделей нормативного закріплення медіації. Аналізуючи світовий досвід правового регулювання медіації, можна виокремити такі основні підходи:

- 1) Прийняття окремого спеціального Закону «Про медіацію».
- 2) Інкorporація норм щодо медіації безпосередньо у процесуальне законодавство – цивільне, господарське, кримінальне.
- 3) Ухвалення комплексу нормативно-правових актів з питань застосування медіації у різних правових сферах, зокрема судами, на національному рівні.

Вибір оптимальної з них ґрунтується на особливостях національної правової системи та потребах практики. Прийняття комплексних законодавчих актів щодо медіації сприяє ефективному впровадженню та поширенню цього позасудового методу вирішення спорів у європейських державах. У деяких європейських країнах прийнято окремі закони, що комплексно регулюють сферу медіації. Зокрема, у Норвегії діє Закон 1991 року про муніципальні комітети з медіації, який охоплює врегулювання як кримінальних, так і цивільних спорів за участю як неповнолітніх, так і дорослих осіб. Аналогічний шведський Закон про медіацію 2008 року передбачає залучення муніципальних органів до її проведення. Іншим прикладом є закон про служби пробації та медіації Чеської Республіки 2001 року, який став підґрунтям для створення мережі відповідних служб на всій території країни.

Європейські країни активно впроваджують медіацію для гуманізації кримінального правосуддя, ефективнішої ресоціалізації правопорушників та захисту прав жертв злочинів. У європейських країнах медіація активно застосовується у сфері ювенальної юстиції та врегулювання кримінальних правопорушень як щодо неповнолітніх, так і дорослих осіб. Відповідні положення містяться у законах про юстицію для неповнолітніх Іспанії, Великої Британії, Фінляндії, Німеччини та інших країн. Щодо дорослих правопорушників, то медіація може регулюватися нормами кримінально-процесуальних кодексів (Австрія, Бельгія, Франція) або окремими статтями кримінальних кодексів (Фінляндія, Польща). Наприклад, у Швейцарії КК передбачає застосування медіації на стадії відбування покарання у в'язниці (Шмаленко Ю., 2020).

Медіація активно застосовується у сфері адміністративного судочинства ряду зарубіжних країн та відповідним чином унормована на законодавчому рівні. Зокрема, у США, Польщі, Німеччини, Великій Британії та Норвегії існують спеціальні нормативні акти або процедури, що регламентують проведення медіації для вирішення адміністративних спорів.

Застосування медіації в адміністративному судочинстві має важливе значення для розвантаження судової системи, прискорення розгляду адміністративних справ, зниження витрат сторін та підвищення рівня їх задоволеності результатами вирішення спору. Позитивний досвід ЄС потребує вивчення та адаптації при реформуванні системи юстиції в Україні. Світова практика демонструє зростаючу роль медіації в цивільному, трудовому, кримінальному процесі та міжнародних відносинах, що підкреслює її актуальність для сучасної України.

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МЕДІАЦІЇ

2.1 Процес інституціоналізації з соціологічної перспективи

Інституціоналізація охоплює різноманітні аспекти перетворення певних норм і практик на повноцінні соціальні інститути й відбувається поступово, проходячи ряд етапів. Спочатку з'являються певні звичаї, традиції або неформальні практики в задоволенні суспільних потреб. З часом, завдяки поширенню та закріпленню в суспільній свідомості, вони набувають статусу стійких норм і правил, обов'язкових для виконання членами спільноти. Наступним кроком є виникнення формальних організацій та інфраструктури для здійснення й регулювання цих практик. Формуються відповідні соціальні ролі та статуси (наприклад, експерти, професіонали), розробляються регламенти та кодекси. Завершальною стадією інституціоналізації є стабілізація та легітимізація нового соціального інституту, визнання та підтримки з боку суспільства і держави, юридичне оформлення через прийняття відповідних законів та підзаконних актів, розробка державних цільових програм та політичних стратегій щодо інституціоналізації конкретної сфери, удосконалення процесуальних алгоритмів та технологій (Stenner, С., 2017). Соціально-інституційна динаміка полягає у засвоєнні та впровадженні суспільством нового досвіду організації спільного життя, що розкривається через дослідження процесів інституціоналізації як утвердження та функціонування певних соціальних інститутів. Аналіз поточної результативності та потенційної ефективності соціальних інститутів дозволяє оцінити здатність суспільства до соціальних змін на стратегічну перспективу. Саме ці аспекти є ключовими у дослідженні феномену медіації як нового соціального інституту врегулювання конфліктів в українському суспільстві (Василець, О.І., Казьмірова, О.М., 2019). Важливими складовими інституціоналізації є професійна підготовка кадрів, просвітницька робота в ЗМІ, залучення громадськості до обговорення, а також моніторинг становлення нового інституту. Йдеться про системний комплексний

процес змін як у нормативно-регулятивній сфері, так і в суспільній свідомості та практиках.

Розглянемо більш детально всі етапи інституціоналізації. Першим етапом в процесі інституціоналізації є формування неформальних практик та звичаїв, покликаних задовольняти певні суспільні потреби. Спочатку в середовищі окремих груп чи спільнот виникають спонтанні моделі дій, взаємодій, ритуалів, спрямовані на вирішення значущих для цієї групи завдань чи проблем. По мірі повторюваності, такі практики поступово стають звичними та очікуваними для членів групи. Вони набувають символічного значення як вираз колективної ідентичності та солідарності. Окремим особам, які регулярно виконують певні ключові ролі в цих процесах, надається більш високий статус. Так неформальні групові практики переростають у стійкі культурні традиції та неписані норми. Це готує підґрунтя для подальшої їх формалізації та інституалізації.

Другим етапом інституціоналізації є перетворення усталених неформальних практик і норм у більш формалізовані структури. Формуються формальні організації та інституції, які відповідають за реалізацію та управління цими практиками. Виникають спеціальні ролі та статуси працівників, керівників, експертів, які здійснюють організаційно-розпорядчу та контрольно-регулюючу діяльність.

Відбувається кодифікація правил та процедур, що регулюють певну сферу діяльності чи взаємин. З'являються перші записи, статuti, що фіксують норми і алгоритми, стандартизуючи їх. Формується матеріально-технічна база та інфраструктура для забезпечення функціонування того чи іншого виду практик як сталих соціальних структур. Так неформальна активність перетворюється на інституалізовані практики.

Завершальним етапом в процесі інституціоналізації є перетворення формальних організацій та нормативних систем на соціальні інститути, тобто повністю легітимовані й вкорінені в соціальній структурі установи.

На цьому етапі відбувається суспільне визнання і підтримка нового інституту з боку державних органів, масової свідомості громадян, інших соціальних інституцій. Це виражається у прийнятті відповідних законів, державному фінансуванні, широкому розповсюдженні в ЗМІ, включенні до освітніх програм тощо. Також на цьому етапі завершується стандартизація та уніфікація організаційних форм, процедур і технологій здійснення певного виду суспільної практики, стають усталеними соціальні статуси та ролі, пов'язані з функціонуванням інституту.

В результаті новий соціальний інститут повністю інтегрується в загальну соціальну структуру, посідаючи в ній свою відносно автономну і стабільну нішу з усталеними взаємозв'язками з іншими інститутами.

2.2 Історичний нарис розвитку медіації в Україні

Перші спроби імплементації практики медіації в Україні припадають на початок 1990-х років у контексті незалежності та переходу до ринкової економіки. Розпад Радянського Союзу спричинив хаос у всіх сферах суспільного життя, включно з трудовими відносинами. Масштабні страйки охопили промисловість Донбасу. Саме тоді з'являються окремі ініціативи з налагодження співпраці між вітчизняними та західними фахівцями у сфері альтернативного вирішення спорів. Намагаючись долучитися до вирішення проблем, група психологів з Донецька вийшла на зв'язок з Американською арбітражною асоціацією та Федеральною службою медіації і примирення США. Наприкінці 1980-х спільно проведено низку радянсько-американських семінарів з урегулювання конфліктів у Донецькій та Луганській областях. Це послужило стимулом для просування медіації у сфері трудових відносин в умовах формування ринкової економіки в Україні. Окрім сфери трудових відносин, починаючи з 1990-х років паралельно відбувалося запровадження медіації в соціальній сфері України.

Важливою віхою в історії становлення медіації в Україні став проєкт «Українська Група Медіації», реалізований протягом 1994-1996 років. У 1994

році Донецький «Психологічний центр» спільно з американською НУО «Search for Common Ground» об'єднали свої зусилля з метою створення в Україні першого центру медіації. Внаслідок такої ініціативи за підтримки грантів USAID, фонду «Євразія» та інших донорів стало створення низки регіональних Груп Медіації в таких містах, як Одеса, Харків, Луганськ, Київ, Львів, Донецьк. Згодом подібні ініціативи поширилися й на інші українські міста. Одеська Група Медіації, заснована однією з перших в Україні, виділялася особливою успішністю серед усіх регіональних осередків цього проєкту. Саме завдяки її діяльності вдалося ефективно запровадити практику медіації для вирішення низки місцевих конфліктів, насамперед у сімейній та житловій сферах. Медіатори Одеської обласної групи медіації провели медіацію першої справи, скерованої з суду, ще у 1997 році. Це стало суттєвим поштовхом для подальшої інституціоналізації медіації в Україні (Денисова Р.О., 2018).

У 1998 році з метою запобігання промисловим страйкам уряд України, отримавши фінансову підтримку проєкту від USAID, заснував нове урядове агентство – Національну службу посередництва і примирення, яка була підпорядкована безпосередньо Президентові України та мала завдання сприяти вирішенню колективних трудових конфліктів.

Поряд із державним сектором, орієнтованим на врегулювання конфліктів юридично-правовим шляхом, в Україні інституалізувалися недержавні громадські організації, що об'єднують науковців і практиків для реалізації інноваційних підходів у розв'язанні конфліктів. Наприкінці 1990-х років діяльність з медіації перемістилася до Києва. У 2002 році було засновано та зареєстровано Український центр порозуміння, який взялася за розвиток медіації у кримінальних справах, відновному правосудді, підтримці розвитку громад та впроваджені шкільної медіації. Центр створив власну мережу з 15 українських громадських організацій і був реорганізований в Інститут миру та порозуміння у 2012 році.

У 2006 році результати дослідження, проведеного Міжнародною фінансовою корпорацією Групи Світового банку, підтвердили певний рівень

зацікавленості у проєктах з медіації в Україні (Ukraine commercial dispute resolution study, 2006), що сприяло отриманню гранту для створення Українського центру медіації при Києво-Могилянській бізнес-школі.

Результатом спільних зусиль окремих медіаторів разом з представниками Українського Центру Медіації, Одеської Обласної Групи Медіації та Українського Центру Порозуміння стало створення неформальної Коаліції з розвитку медіації в Україні, яка спрямувала свою увагу на активну участь у законотворчому процесі для розвитку сфери медіації в Україні. Коаліція заклала неформальне підґрунтя для Національної асоціації медіаторів України, створеної у 2014 році, яка нині представляє інтереси українських медіаторів на національному рівні. За останні тридцять років в Україні було зареєстровано кілька десятків організацій медіаторів, які займаються переважно популяризацією та навчанням у сфері медіації (Гуськов, А.О., 2019). За підтримки координатора проєктів ОБСЄ у 2019 році було проведено конференцію, присвячену до 25-річчя розвитку цього інституту в Україні.

Починаючи з 2010 року, українські медіатори, заручившись підтримкою парламентарів, брали участь у розробці близько десяти законопроєктів щодо медіації. Унаслідок нестабільної політичної обстановки, постійних змін у складі уряду та проведення парламентських виборів законотворчий процес завершився успішним прийняттям нового закону України «Про медіацію» лише у 2021 році.

Заручившись плідною співпрацею між державними науково-практично спрямованими організаціями та недержавним сектором у вигляді спільних проєктів, був створений потенціал для впровадження альтернативних систем управління конфліктами та розвитку інституту медіації в регіонах України (Мазаракі, Н.А., 2018). Закладено потенціал для реалізації альтернативних систем управління конфліктами та становлення технології медіації в регіонах України завдяки плідній співпраці державних науково-практичних організацій і недержавного сектору у формі спільних проєктів.

Починаючи з 1997 року, в Україні було реалізовано не менше п'яти пілотних проєктів з впровадження медіації в судову систему. Зокрема, такі

проекти втілювались в 15 судах загальної та адміністративної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій. Аналіз результатів цих проєктів дозволив виокремити три основні моделі судової медіації, які набули поширення в Україні. Перша модель передбачає проведення медіації на стадії підготовчого провадження в суді за ініціативою судді. Друга модель реалізує медіацію на стадії виконавчого провадження з метою сприяння примиренню сторін. Третя модель ґрунтується на направленні справи на медіацію під час судового провадження за спільною ініціативою сторін (Кисельова Т., 2017).

Хоча медіація з'явилася в Україні у 1990-х роках завдяки підтримці американських донорських організацій, у 2010-х роках посилювався європейський вплив на розвиток цього інституту. Незважаючи на те, що медіація є відносно новим явищем для Європи, українські медіатори після подій Євромайдану 2014 року обрали стратегію позиціонування медіації як невід'ємної складової європейської правової культури та цінності. Зокрема, в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, укладеній у 2014 році, а також в ряді двосторонніх документів, що регулюють співпрацю, медіація зазначається в контексті проведення судової реформи та гармонізації законодавства, що свідчить про визнання медіації як важливого елемента європейської правової системи.

Ефективність медіації в Україні підтверджується результатами численних пілотних проєктів, що проводилися за сприяння Європейської Комісії, Ради Європи, Канадського національного судового інституту та інших організацій. Цими інституціями було здійснено низку заходів, спрямованих на запровадження медіації в систему судочинства України. Вітчизняні компанії все частіше залучали медіаторів на початкових етапах реалізації бізнес-проєктів у різних сферах, що дозволяло попередити виникнення конфліктів між партнерами та мінімізувати ризики для успішної реалізації проєкту (Славко, А.С., & Холод, О.А., 2018). У 2009 році завдяки підтримці програми Європейського Союзу та Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України» розпочалася ініціатива з впровадження медіації у Вінницькому окружному

адміністративному суді, що дозволило апробувати модель медіативного врегулювання адміністративних спорів та поширити інформацію про переваги цієї процедури серед населення (Мазаракі Н. А., 2018).

Починаючи з 2015 року в Україні за підтримки міжнародних проєктів Німецької служби академічних обмінів (Deutscher Akademischer Austauschdienst, DAAD) «Розбудова медіаційних бюро та підготовка медіаторів» і «Розвиток інформаційних форматів для поширення медіації» відбувається активний розвиток медіаційних практик. Завдяки реалізації цих проєктів було створено низку регіональних медіаційних центрів – Бюро медіації у Вінниці, Києві та Одесі, розроблено та впроваджено спеціалізовані навчальні програми для підготовки професійних медіаторів, а також започатковано інформаційні кампанії з метою популяризації медіації серед населення, що сприяло подальшій інституалізації та поширенню практики медіації в українському суспільстві.

За підтримки Консультативної місії Європейського Союзу (КМЄС) в Одесі було організовано діалогові платформи з метою забезпечення мирного відзначення річниці трагічних подій 2 травня 2014 року та проведення маршу рівності. Ці заходи мали на меті запобігти потенційним конфліктам та ескалації напруженості під час публічних акцій за участі представників різних соціальних та ідеологічних груп. В рамках діалогових платформ було організовано відкриту комунікацію між сторонами та вироблено спільні рішення щодо безпечного проведення запланованих заходів. Такий досвід свідчить про ефективність медіації як інструменту запобігання ескалації конфліктів у суспільстві (Зустріч діалогової платформи..., 2018).

Шкільна медіація як відновна практика застосовується в освітніх закладах України вже майже 30 років завдяки ініціативі громадських організацій. Зокрема, цю практику підтримує організація «Інститут миру і порозуміння», одним з напрямів роботи якої є створення у школах служб порозуміння. У цих службах старшокласники за допомогою навчання та використання відновних практик, включно з медіацією, допомагають своїм одноліткам конструктивно розв'язувати конфлікти й налагоджувати позитивну атмосферу в освітньому

середовищі (Шкільні служби порозуміння). Такий підхід сприяє поширенню культури миру та ненасильницьких моделей поведінки в українському суспільстві через виховання молодого покоління.

Громадська організація «ЛаСтрада-Україна» є потужним рушієм розвитку шкільної медіації в нашій країні. Фахівці громадської організації «ЛаСтрада – Україна» взяли на себе ініціативу розробити комплект освітніх програм під назвою «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації» (До уваги освітян..., 2020) спрямований на роботу з підлітками від 11 до 18 років, які здобувають освіту у школах, закладах професійно-технічної та позашкільної освіти. До цього комплексу входять: програма гуртка з основ медіації, факультативний курс «Вирішую конфлікти та будую мир навколо себе» та навчальний тренінг для підготовки медіаторів шкільних служб порозуміння. Головною метою зазначених програм є формування у молодого покоління вмінь конструктивно вирішувати конфлікти за допомогою медіаційних технік, що сприяє поширенню культури миру в українському суспільстві.

В Україні функціонує низка регіональних центрів, професійних об'єднань та організацій у сфері медіації, що надають послуги з врегулювання конфліктів у багатьох українських містах Києві, Львові, Одесі, Дніпрі, Харків тощо. Зокрема, це Національна асоціація медіаторів України (НАМУ), ГО «Ліга Медіаторів України», ГО «Український Центр Медіації». Створено навчальні центри та лабораторії медіації при провідних університетах країни. Інструментарій медіації ефективно використовується фахівцями різних галузей: юристами, психологами, менеджерами, консультантами тощо. Така інституціоналізація сприяє подальшому розвитку та популяризації практики медіації в Україні (Супрун, Г.Б., 2017).

Наявні дані свідчать, в Україні є певний доробок у сфері медіації, насамперед для врегулювання соціальних та сімейних конфліктів. Зокрема, практикуються процедури медіації між батьками та підлітками, у випадках булінгу та насилля в закладах освіти, а також для урегулювання територіальних і житлово-комунальних суперечок. Медіація поступово інтегрується в різні

суспільні сфери, закладаючи підвалини для подальшого розвитку цієї практики в Україні. Незважаючи на наявний доробок та доведену результативність застосування медіації для вирішення низки соціальних конфліктів, в Україні ця процедура досі не стала частиною культурного коду суспільства. Водночас можна констатувати, що медіація в Україні пройшла етапи становлення і зарекомендувала себе як ефективний альтернативний метод у певних сферах. Отже питання її комплексного запровадження та інституалізації залишається лише питанням часу. Адже глобальні світові тенденції демонструють попит на такі позасудові інструменти врегулювання конфліктів у суспільстві.

2.3 Аналіз законодавства та правового регулювання медіації в Україні

Євроінтеграційний курс України передбачає імплементацію *acquis communautaire* (сукупності правових норм та практик Європейського Союзу) до національного законодавства. Враховуючи обраний нашою державою стратегічний напрям руху до європейської спільноти, адаптація законодавчих стандартів та правозастосовної практики ЄС є одним з пріоритетів гармонізації правової системи України. Це стосується і сфери альтернативного вирішення спорів, де *acquis communautaire* передбачає широке використання таких інструментів, як медіація та примирення. Впровадження європейських стандартів у цій сфері сприятиме модернізації вітчизняної системи правосуддя.

З 1995 року Україна є членом Ради Європи, що визначає принципи відкритого та ефективного співробітництва з метою досягнення спільної цілі – формування єдиного правового простору на континенті (Про приєднання України до Статуту Ради Європи, 1995). В контексті альтернативного вирішення спорів це означає реалізацію низки спільних заходів з імплементації європейських стандартів у сфері медіації та примирення. Зокрема, йдеться про обмін кращими практиками між державами-членами, гармонізацію національних законодавств, підготовку професійних кадрів у цій галузі, що сприяє модернізації правової системи України відповідно до європейських норм.

У низці документів Ради Європи викладено рекомендації та керівні принципи щодо застосування медіації для врегулювання правових спорів, зокрема:

- Рекомендація Rec (98) щодо медіації у сімейних справах;
- Рекомендація Rec (99) 19 щодо медіації у кримінальних справах;
- Рекомендація Rec (2002) 10 щодо медіації у цивільних справах;
- Рекомендація Rec (2001) 9 щодо альтернативного вирішення адміністративних спорів між державними органами та приватними особами (Міжнародні стандарти у сфері судочинства, 2010).

Прийняття цих документів сприяло уніфікації підходів до правового регулювання та застосування процедури медіації в європейських країнах, зокрема й в Україні як члені Ради Європи. Вони є орієнтиром для вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

У 2014 році була укладена Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, умови якої визначають необхідність гармонізації внутрішнього законодавства України з принципами *acquis communautaire*, що передбачає широкомасштабне реформування, зокрема судової системи (Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, 2014). Відповідно до статті 1 цієї Угоди, сторони мають взаємодію в сфері юстиції, свободи та безпеки з метою утвердження верховенства права, дотримання прав людини та основоположних свобод, що передбачає запровадження європейської практики альтернативного вирішення спорів, зокрема процедури медіації, що дозволить розвантажити українські суди та підвищити доступ громадян до правосуддя.

Країни-члени Європейського Союзу спільно дійшли висновку, що гарантування верховенства права та поліпшення доступу громадян до правосуддя має передбачати можливість використання як досудових, так і позасудових способів вирішення правових спорів. Як зазначає Європейська Комісія у своїй доповіді щодо ефективності правосуддя, до таких альтернативних механізмів належить і медіація, яка є одним з оптимальних інструментів для розвантаження судової системи країн-членів ЄС та сприяння

швидкому і справедливому вирішенню цивільних та комерційних спорів поза межами суду. Тому ЄС рекомендує активно впроваджувати цю практику на національному рівні з урахуванням спільних європейських підходів.

Впровадження медіації в українське суспільство на сучасному етапі залежить від подолання низки теоретичних та практичних проблем, що стоять перед науковою спільнотою та законодавцями. На шляху інституціоналізації цієї практики в Україні існує комплекс невирішених питань концептуального, нормативно-правового та організаційного характеру. Зокрема, йдеться про узгодження понятійно-категоріального апарату, вдосконалення законодавчої бази з урахуванням міжнародного досвіду, створення дієвої національної моделі підготовки медіаторів та організації медіаційних послуг. Вирішення цих завдань має стати запорукою ефективної інтеграції медіації в соціально-правову практику України.

Важливим кроком на шляху впровадження медіації в Україні стало її закріплення на законодавчому рівні. Відсутність в Україні спеціального закону про медіацію гальмувало процес інституціоналізації цієї практики та її інтеграції в систему правосуддя (Шмаленко, Ю., 2020). Тому прийняття нормативно-правового акту було пріоритетним завданням спільноти медіаторів та законотворців. Перші спроби нормативного врегулювання медіації в Україні пов'язані з реформою судової системи відповідно до європейських стандартів. Зокрема, в Указі Президента 2006 року «Про концепцію вдосконалення судівництва» було вперше визнано необхідність розвитку альтернативних методів вирішення правових спорів, серед яких згадується і медіація (Указ Президента України, 2006). Хоча це було лише декларативне положення, уже тоді було наголошено на актуальності запровадження медіації для розвантаження судів, підвищення оперативності розгляду справ та задоволеності учасників процесом.

У ст. 7 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 2011 року вказано, що однією з форм первинної правової допомоги є сприяння забезпеченню особи доступу до послуг вторинної правової допомоги та медіації

(Закон України Про безоплатну правову допомогу, 2011). Ця норма є важливою для розвитку інституту медіації в Україні, адже вона легалізує медіацію як форму вирішення правових спорів на рівні закону. Крім того, покладення обов'язку сприяти доступу до медіації на суб'єктів надання безоплатної правової допомоги сприятиме популяризації цієї практики серед широких верств населення.

Протягом тривалого періоду основу регулювання медіаційної діяльності становив лише державний стандарт надання відповідної соціальної послуги, який визначав базові поняття, принципи, етапи, підстави для завершення процедури медіації (Наказ Мінсоцполітики України Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації), 2016). Проте цей документ мав обмежену юридичну силу і не забезпечував належного врегулювання сфери медіації.

Починаючи з 2010 року в Україні неодноразово робилися спроби створити законодавче підґрунтя для розвитку медіації. У Верховній Раді було зареєстровано близько десяти законопроектів щодо регулювання цієї сфери. Зокрема, у 2013 році до розгляду Верховної Ради України був внесений законопроект № 2425а-1 «Про медіацію». Однак у 2014 році він був відкликаний із подальшого розгляду.

Після невдалої спроби ухвалити Закон «Про медіацію» у 2013 році, було розроблено ще два альтернативні законопроекти з цього питання – №3665 (2015) та №3665-1 (2015), які внесли на розгляд Верховної Ради народні депутати України. Обидва ці законопроекти містили низку недоліків. У листопаді 2016 року проект Закону «Про медіацію» №3665 успішно пройшов перше читання, проте парламентарії наголосили на необхідності врахування конструктивних пропозицій, викладених у альтернативному законопроекті №3665-1, на етапі доопрацювання до другого читання. Однак у 2019 році законопроект №3665 було відхилено у другому читанні, що засвідчило згортання законодавчого процесу у цій сфері.

Обраний на пост Президента України В. Зеленський у своїй передвиборчій програмі наголосив на важливості надання громадянам права вибору: звертатися

до суду або використовувати альтернативні способи вирішення спорів (Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського, 2019). Він також пообіцяв запропонувати Верховній Раді розглянути можливість прийняття закону про медіацію – альтернативну процедуру врегулювання конфліктів за участі нейтрального посередника.

Лише у 2021 році Верховною Радою було ухвалено окремий профільний Закон «Про медіацію», котрий нарешті створив для неї фундаментальну нормативно-правову базу. Отже, перші законодавчі ініціативи заклали підґрунтя для подальшої інституціоналізації медіації, результатом чого стало ухвалення Верховною Радою у листопаді 2021 року року окремого Закону «Про медіацію», що стало визначною подією в процесі інституціоналізації медіації в Україні, створило базові правові рамки для застосування медіації як альтернативного методу вирішення спорів. Цей нормативно-правовий акт нарешті комплексно врегулював питання застосування медіації, як альтернативного методу вирішення спорів за участю нейтрального посередника, для вирішення приватних конфліктів (Закон України Про медіацію, 2021). Закон визначає ключові терміни, принципи та порядок проведення медіації як альтернативного позасудового процесу. Медіація розглядається як позасудовий процес, заснований на добровільності та конфіденційності, в якому сторони конфлікту за сприяння медіатора обговорюють проблему та шляхом переговорів намагаються досягти взаємоприйнятної угоди. Ключовими принципами медіації є добровільність, нейтральність медіатора, рівність сторін, конфіденційність та орієнтація на порозуміння. На відміну від суду, тут відсутнє примусове рішення конфлікту; натомість сторони самі виробляють оптимальний для обох варіант його врегулювання на основі компромісу. Окремі статті закону регламентують вимоги до освіти і статусу медіатора, гарантії його незалежності та неупередженості, детально прописується процедура укладання та виконання медіаційної угоди за результатами врегулювання спору. Прийняття закону «Про медіацію» започаткувало якісно новий етап розвитку інституту медіації в

Україні, який набув належне нормативно-правове підґрунтя для широкого застосування.

Незважаючи на відсутність чіткого законодавчого закріплення процедури медіації, чинне законодавство України містило низку норм, що становлять правову основу для проведення медіації на практиці. Зокрема, це включає можливість сторін укласти мирову угоду на будь-якому етапі судового процесу (згідно зі статтею 49 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК)); визначення вимог до змісту мирової угоди у цивільному судочинстві (згідно зі статтею 207 ЦПК); наявність інституту примирення в процесуальному законодавстві та регулювання участі судді в врегулюванні суперечок (згідно зі статтями 201-208 ЦПК) (Цивільний процесуальний кодекс України, 2004); можливість укладення мирової угоди сторонами в господарських відносинах (ст.212 Господарського кодексу України, 2003); інститут примирення сторін в господарському (ст.186-193 Господарського процесуального кодексу України, 1991) та адміністративному (ст.184-190 Кодексу адміністративного судочинства України, 2005) процесах.

Окремі норми кримінального законодавства передбачали можливості застосування примирних процедур (Турман, Н., 2017). Зокрема, статті 45, 46 та 66 Кримінального кодексу України визначають основи для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з урегулюванням конфлікту (примиренням) між винуватцем та потерпілим, а також передбачають можливість пом'якшення покарання (Кримінальний кодекс України, 2001). Положення статей Кримінального процесуального кодексу України передбачають здійснення кримінального провадження на підставі угод між сторонами (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012). Хоча, окремі норми кримінального права створювали передумови для врегулювання кримінально-правових конфліктів за участю нейтрального посередника, хоча комплексного правового врегулювання такої процедури не існувало.

Правила адвокатської етики (ст.21) безпосередньо передбачали участь адвокатів у процесі медіації. Згідно з цими Правилами, діяльність адвокатів-

медіаторів має відповідати міжнародно визнаним етичним стандартам медіації та основоположним принципам адвокатської етики (Правила адвокатської етики, 2019). Отже, на рівні корпоративного регулювання адвокатської діяльності було передбачено можливість участі адвокатів у врегулюванні конфліктів як професійних медіаторів.

В Україні існує нагальна потреба у запровадженні інституту медіації у цивільних та кримінальних справах, що зумовлено необхідністю розвантаження судової системи, оскільки надмірна кількість справ, що перебувають у провадженні суддів, унеможливорює належну підготовку та розгляд цих справ. Рекомендації європейських інституцій одностайно закликають держави-члени Ради Європи не збільшувати, а зменшувати суддівське навантаження. Зокрема, такі положення містяться у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи Res (81) 7 щодо заходів полегшення доступу до правосуддя (Пояснювальна записка до проєкту Закону України Про медіацію, 2015). Отже, євроінтеграційний вектор розвитку України вимагає запровадження медіації з метою розвантаження судової системи та покращення доступу громадян до правосуддя.

Першим кроком на шляху гармонізації вітчизняного законодавства із європейськими нормами було прийняття Стратегії реформування судової системи, судочинства та пов'язаних правових інститутів на період 2015-2020 років (Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., 2015). Згідно з цією Стратегією покращення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій передбачається шляхом розширення способів альтернативного (позасудового) вирішення спорів, в тому числі практичного запровадження інституту медіації та посередництва (пункт 5 А Стратегії). На законодавчому рівні було визнано необхідність впровадження альтернативних методів вирішення конфліктів, зокрема процедури медіації, для реформування системи правосуддя та наближення її до європейських стандартів.

У стратегічному документі «Інтеграція медіації в судову систему України», розробленому у рамках проєкту Ради Європи «Підтримка

впровадження судової реформи в Україні», виділено різноманітні форми судової медіації, серед яких:

- 1) добровільна медіація за участю судді-медіатора;
- 2) процедура врегулювання спору за участю судді (Kyselova, T., 2017).

На рівні програмних документів було запропоновано запровадження судової медіації у двох основних формах: як окремої процедури під керівництвом судді-медіатора та безпосередньо під час судового провадження – за участю судді, що розглядає справу.

Перший вид медіації за участю судді-медіатора передбачає проходження суддями спеціального навчання з фасилітаційної медіації, що дає змогу суддям виступати в ролі медіаторів, поєднуючи функції судді та медіатора. За такої моделі справа передається від одного судді до іншого, який виступає в ролі медіатора та проводить процедуру медіації у спеціально обладнаному приміщенні. Тобто йдеться про запровадження інституту суддів-медіаторів, котрі здійснюють медіацію у відокремленій від судового процесу площині, що дозволяє розділити суддівські та медіативні функції між різними суб'єктами.

Другий вид врегулювання спору за участю судді передбачає проведення примирних процедур безпосередньо суддею, у провадженні якого перебуває справа. Така модель була запроваджена в рамках українсько-канадського проєкту реформування судочинства під назвою «Проведення переговорів з досудового врегулювання спору за допомогою судді». Відповідно до цієї моделі, суддя, що розглядає справу, одночасно виконує функції медіатора, намагаючись сприяти примиренню сторін. Тобто на відміну від попередньої моделі, в цьому випадку не передбачається розподіл суддівських та медіативних обов'язків, а обидві функції об'єднуються в одній особі – судді, який вирішує спір.

З 15 грудня 2017 року українське процесуальне законодавство зазнало змін за участю суддів у новій процедурі «врегулювання спору», яку впроваджено відповідно до поправок, внесених Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших

законодавчих актів» (Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України..., 2017). Хоча ця процедура не є медіацією у класичному розумінні, вона є прогресивним інститутом, що надає судді право брати активну участь у примиренні сторін, пропонувати шляхи врегулювання спору за його участю чи за участю незалежного професійного посередника.

В рамках ініціативи Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи» були досягнуті угоди з окремими судами про добровільне запровадження процедури медіації. Зокрема, такі угоди були укладені з головами Господарського суду міста Києва, Донецького апеляційного адміністративного суду, Вінницького апеляційного адміністративного суду та Білоцерківського міжрайонного суду (Kyselova, T., 2017), що стало одним з перших практичних кроків до інтеграції медіації в судову систему України на рівні окремих судів на добровільних засадах.

Незважаючи на відсутність комплексного законодавчого врегулювання, окремі суди започаткували практику застосування медіації та підвищення обізнаності юристів щодо цієї процедури. В Україні були зроблені окремі практичні кроки щодо інтеграції медіації у судову систему на локальному рівні. Зокрема, при Господарському суді Одеської області функціонував кабінет медіації, до якого судді рекомендували звертатися сторонам. При Київському районному суді м. Одеси діє Громадський центр правосуддя, створений за підтримки USAID. Також у рамках проєкту Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України» проводяться безкоштовні навчальні семінари з медіації для юристів.

На рівні урядових розпоряджень було визнано необхідність впровадження медіації та стимулювання сторін до використання цієї процедури, що мало сприяти підвищенню якості правового регулювання в Україні. Запровадження медіації в Україні було передбачено Планом дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, схваленим розпорядженням КМУ від 16.12.2015 р. № 1406 (зі змінами) (Розпорядження Кабінету Міністрів України, 2015). Згідно з цим Планом, в Україні мало бути запроваджено медіацію з можливістю часткової сплати судового збору, якщо сторони не досягли

компромісу до звернення до суду. Крім того, План передбачає розширення можливостей альтернативного вирішення спорів.

Відбувається поступова інституалізація медіації як складової системи надання соціальних послуг в Україні на законодавчому рівні, що розширює можливості громадян у вирішенні соціальних конфліктів та спорів. На рівні галузевого регулювання було створено організаційно-правові засади для надання послуг медіації у соціальній сфері та визнано медіацію окремим видом професійної діяльності. Завдяки спільним зусиллям державних та недержавних організацій, Міністерство соціальної політики України затвердило державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації), яким визначено зміст, обсяг, умови та порядок надання цієї послуги (Наказ Міністерства соціальної політики Про затвердження державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації), 2016). До державного класифікатора професій внесено фахівця з вирішення конфліктів у соціально-трудовій та соціально-побутовій сферах. На момент затвердження державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) у 2016 році чинний тоді Закон України «Про соціальні послуги» безпосередньо не згадував медіацію. У 2020 році набрав чинності новий Закон України «Про соціальні послуги», в якому медіація вже включена як окремий вид базової соціальної послуги (Закон України Про соціальні послуги, 2019).

У державному стандарті соціальної послуги посередництва (медіації) наведено таке визначення самої медіації: «Це метод розв'язання конфліктів/спорів, за допомогою якого дві або більше сторони конфлікту/спору намагаються у межах структурованого процесу за участю посередника/медіатора досягти згоди для його розв'язання» (Наказ Міністерства соціальної політики Про затвердження державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації), 2016). За задумом, медіатор має допомогти сторонам налагодити комунікацію, пояснити позиції кожній стороні, визначити шляхи вирішення проблеми, проаналізувати та скоригувати можливі рішення і домовленості, а також досягти згоди щодо подолання конфлікту чи спору.

Важливо, що державний стандарт встановлює обмеження щодо застосування медіації як соціальної послуги. Зокрема, медіація виключена у випадках, коли між потерпілою особою та особою, яка вчинила правопорушення або злочин, виникає конфлікт в таких сферах: випадків насильства в сім'ї; справ торгівлі людьми; випадків жорстокого поводження з дітьми. Такі обмеження покликані унеможливити тиск на потерпілих осіб та захистити їх права і законні інтереси під час вирішення відповідних конфліктів чи спорів у межах надання соціальних послуг.

Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України зумовлене не лише взятими міжнародними зобов'язаннями щодо гармонізації норм національного права з правом ЄС, так і реальними практичними потребами удосконалення кримінального судочинства в Україні, що відповідатиме усталеній правозастосовній практиці, адже питанням примирних процедур присвячена низка рекомендацій та рішень Ради Європи.

Впровадження інституту медіації в кримінальне провадження України зумовлене низкою міжнародно-правових документів та взятими міжнародними зобов'язаннями, зокрема: Рекомендацією Ради Європи № R 19 «Про посередництво в кримінальних справах»; Рекомендацією № R(85) 11 щодо положення потерпілого в рамках кримінального права та кримінального процесу; Рамковим рішенням ЄС «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (Shmalenko, Iu., Mitina, O., & Kudelina, O., 2019); а також положеннями національних стратегічних актів – Указу Президента «Про концепцію вдосконалення судівництва» (Указ Президента України Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, 2006) та Рішення РНБО «Про реформування системи кримінальної юстиції» (Про рішення Ради національної безпеки і оборони, 2008).

На рівні стратегічного планування розвитку ювенальної юстиції передбачено впровадження медіації для вирішення кримінально-правових

конфліктів за участі неповнолітніх. Згідно з Концепцією розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (Указ Президента України Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, 2011), яка була затверджена Указом Президента України №597/2011 від 24 травня 2011 року, впроваджується інститут відновного правосуддя щодо неповнолітніх правопорушників та наголошується на необхідності розвитку програм відновного правосуддя, зокрема, використання процедур медіації розглядається як ефективний механізм для вирішення конфліктів та досягнення добровільного примирення між потерпілим і правопорушником.

Інститут медіації між постраждалим та правопорушником є частиною системи відновного правосуддя, спрямованою на реалізацію законних прав та інтересів сторін кримінально-правового конфлікту. Медіація у кримінальних справах застосовується паралельно з традиційним судочинством та передбачає пошук взаємоприйняттого рішення між потерпілим і правопорушником до або під час кримінального провадження за допомогою нейтрального посередника-медіатора. Такий підхід не лише сприяє захисту інтересів учасників кримінального конфлікту, але й відновленню соціальної справедливості та гармонізації суспільних відносин.

Кримінально-процесуальне законодавство України містить потенціал для розвитку примирних форм вирішення кримінально-правових конфліктів, що поки що реалізується не повною мірою. З метою практичної апробації таких форм, згідно з наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 2019 року, було започатковано пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх правопорушників» у шести областях України: Львівській, Миколаївській, Одеській, Донецькій, Луганській та Харківській. Метою згаданого пілотного проєкту з відновного правосуддя щодо неповнолітніх правопорушників є виведення останніх з кримінального процесу на ранніх стадіях, ресоціалізація та запобігання рецидивної злочинності (Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину», 2019). Ця ініціатива базується на відновних підходах у кримінальних

провадженнях, спрямованих на розгляд злочинів невеликої та середньої тяжкості. Зміст проєкту включає налагодження ефективної комунікації між правопорушником і жертвою для забезпечення відшкодування шкоди, звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності та обов'язкові заходи з його виправлення й реінтеграції. Реалізація цього проєкту дозволила на практиці відпрацювати механізм застосування медіації та інших відновних практик у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Позитивні результати мають стати підґрунтям для поширення цих альтернативних форм правосуддя на національному рівні та їх нормативного врегулювання.

Реалізація Програми відновлення для неповнолітніх правопорушників здійснюється за підтримки профільних державних органів та міжнародних організацій на основі багатостороннього меморандуму про взаєморозуміння між такими інституціями: Мінюстом України; Офісом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні; Координаційним центром з надання правової допомоги; Проєктом USAID «Нове правосуддя». Така координація зусиль представників владного і громадського секторів є запорукою успіху пілотного проєкту та подальшої інституалізації відновних практик у кримінальному судочинстві щодо неповнолітніх в Україні.

У серпні 2019 року відбулася знакова подія для розвитку медіації в Україні. Україна приєдналася до Сінгапурської конвенції про медіацію, ухвалену під егідою ООН (United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation, 2019). Цей міжнародний документ встановлює єдині принципи визнання та приведення до виконання мирових угод, досягнутих сторонами за результатами процедури медіації. Приєднання України до Конвенції, яка створює правові механізми для визнання медіативних угод на міжнародному рівні, сприяло розвитку медіації, як альтернативного методу вирішення спорів. Підписавши цю Конвенцію, Україна взяла на себе зобов'язання створити механізми для забезпечення виконання угод про врегулювання комерційних спорів, досягнутих сторонами за результатами міжнародної медіації, відповідно до норм національного законодавства, що має

позитивно вплинути на розвиток інституту медіації у вирішенні міжнародних комерційних суперечок за участю українських суб'єктів господарювання.

Висновки до розділу 2

У другому розділі проаналізовано процес інституціоналізації медіації з соціологічної перспективи, системно викладено етапи та механізми інституціоналізації, що становить теоретичну основу для аналізу становлення медіації як соціального інституту, проаналізовано історичний нарис розвитку медіації в Україні, висвітлено ключові етапи та події у процесі становлення медіації в Україні протягом останніх тридцяти років.

Інституціоналізація передбачає перетворення соціальних практик на стійкі формалізовані структури – соціальні інститути. Вона проходить кілька етапів: формування неформальних практик; їх формалізація; повна стабілізація нового інституту.

На першому етапі виникають спонтанні моделі дій та взаємодій для вирішення значущих проблем. З часом вони стають традиціями та неписаними нормами.

На другому етапі неформальні практики трансформуються у формальні організації та інституції з відповідними ролями, правилами, інфраструктурою.

На останньому етапі новий інститут отримує суспільне визнання, державну підтримку, законодавче закріплення і повністю інтегрується в соціальну структуру.

Перші спроби запровадження медіації в Україні відбулися на початку 1990-х років у сфері трудових відносин та для врегулювання соціальних конфліктів. У 1990-х створювалися регіональні групи медіації, засновувалася Національна служба посередництва і примирення. Це заклало основи для подальшої інституціоналізації. З 2000-х років активізувалася громадська діяльність щодо популяризації та розвитку медіації, створювалися профільні організації та об'єднання.

Впровадженню медіації в Україні сприяли міжнародні проєкти та організації. Створено інфраструктуру центрів та асоціацій медіаторів у багатьох

містах, що дає підстави говорити про поступову інституціоналізацію медіації в нашій країні.

Незважаючи на тривалий період відсутності спеціального законодавчого регулювання, окремі норми законодавства України (процесуальне, кримінальне, господарське право, адвокатська етика) містили положення, що створювали правові передумови для проведення процедур примирення та медіації.

Інституціоналізація медіації в Україні є важливою складовою євроінтеграційного курсу держави та адаптації національного законодавства до норм і стандартів ЄС. Реформування системи правосуддя згідно з рекомендаціями Ради Європи вимагає запровадження альтернативних методів врегулювання спорів, зокрема медіації. Українські медіатори брали участь у розробці законопроектів про медіацію. Ключовим кроком на шляху інституціоналізації медіації стало прийняття у 2021 році Закону України «Про медіацію», яким вперше комплексно врегульовано питання застосування медіації для вирішення цивільних, господарських, адміністративних, сімейних спорів та конфліктів.

Відбувається поступове нормативне закріплення можливості застосування медіації у кримінальних провадженнях, зокрема щодо неповнолітніх правопорушників, що відповідає європейській практиці відновного правосуддя.

Приєднання України до Сінгапурської конвенції про медіацію сприяє визнанню на міжнародному рівні мирових угод, укладених у результаті процедури медіації за участю українських сторін, що матиме позитивний вплив на розвиток медіації у вирішенні міжнародних комерційних суперечок.

Незважаючи на певні досягнення останніх років, процес інституціоналізації медіації в Україні ще не завершено. Потребують подальшого вдосконалення законодавче регулювання, створення системи підготовки медіаторів, формування механізмів контролю за якістю медіаційних послуг. Успішна реалізація цих завдань сприятиме інтеграції медіації в соціально-правову практику та систему правосуддя України.

РОЗДІЛ 3. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ МЕДІАЦІЇ (ЗА РЕЗУЛЬТАТМИ ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю З ЕКСПЕРТАМИ У СФЕРІ МЕДІАЦІЇ)

3.1 Ключові етапи та особливості процесу інституціоналізації медіації в Україні

Емпірично базою магістерського дослідження стало проведення трьох напівструктурованих глибоких інтерв'ю з експертами, що дозволило отримати цінний інсайт в галузі медіації в Україні від осіб із різноманітним досвідом та експертизою.

Часто практика експертного опитування полягає в тому, щоб зберігати анонімність учасників. В нашому випадку експерти надали згоду на збір та оприлюднення даних у фахових публікаціях. Тому дані опитування подані з використанням цитат одночасно з ідентифікацією імен та статусних позицій експертів. Основні положення і результати проведеного дослідження пройшли апробацію у статті, яка була опублікована спільно з науковим керівником у міжнародному фаховому виданні «Соціологічні студії» у 2023 році (Шмаленко, Ю., Єнін, М., Мельник, Л., 2023).

Експертами, які погодилися взяти участь у дослідженні, стали:

Інна Терещенко, медіатор, кандидат філософських наук, Голова Одеської групи медіації, почесна членкиня Національної асоціації медіаторів України;

Наталія Крестовська, медіатор, доктор юридичних наук, професор, член правління ГО «Українська академія медіації» та «Національна асоціація медіаторів України»;

Мартінс Толс, медіатор, радник/тренер з питань належного врядування/кадрової політики Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM).

Інституціоналізація медіації, тобто її закріплення як сталого позасудового механізму вирішення спорів, є глобальним трендом останніх десятиліть.

Найбільш ефективними інструменти та технології медіації є в сімейно-побутових конфліктах, корпоративних і міжкорпоративних суперечках, фінансовому і банківському середовищі, дрібному і середньому бізнесі, сферах міжнародного права і міжкультурної комунікації, освітньому й виховному середовищі (Єнін, М.Н, Макаренко, Д.В., Северинчик, О.П., 2019). Різні країни обирають свої підходи до розвитку цього інституту, спираючись на національні традиції права, економічні реалії та культурне середовище.

Мартінс, медіатор, радник/тренер з питань належного врядування/кадрової політики Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM):

«Медіація на 100% стала соціальним інститутом: є люди, є місця, є процес, є закон про медіацію».

Наталія, медіатор, член правління ГО «Українська академія медіації» та «Національна асоціація медіаторів України», доктор юридичних наук:

«...на сьогодні в Україні вже є відповідне законодавство про медіацію, фаховими об'єднаннями розроблені корпоративні стандарти, є підготовлені медіатори, які працюють на основі цих норм, ведеться популяризаторська робота. Хоча практика медіації поки обмежена, але коли є люди, регулюючі норми і практичне застосування - це вже ознаки інституціоналізації».

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Медіація проникає одночасно в державні, недержавні інститути та громадянське суспільство. Описуючи інституалізацію медіації, ми маємо на увазі її вбудовування в наявні інституції, норми поведінки та культуру. Це своєрідний трикутник - люди, культура та інститути. Коли медіація стане частиною культури, можна буде стверджувати, що вона укорінилася».

Процес перетворення медіації на самостійний соціальний інститут в Україні можна умовно поділити на кілька етапів.

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«...медіація в Україні почала розвиватися «знизу» - завдяки громадським організаціям та ініціативам всередині громадянського суспільства. Лише згодом з'явилися спроби державного регулювання цієї сфери «зверху».

Першим етапом в процесі інституціоналізації є формування неформальних практик та звичаїв, покликаних задовольняти певні суспільні потреби, коли в середовищі окремих груп чи спільнот виникають спонтанні моделі дій, взаємодій, ритуалів, спрямовані на вирішення значущих для цієї групи завдань чи проблем.

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Потреба в медіації спочатку з'явилася у Донецьку та Луганську через масові страйки, коли гостро постало питання мирного врегулювання протистоянь. Адже в періоди великих соціальних потрясінь, «тектонічних» змін, коли існує загроза ескалації конфлікту, особливо гостро відчувається необхідність знайти спосіб домовленостей та компромісів. І саме тоді медіація може проявитися та набуту розвитку як ефективна комунікативна практика. Саме критичні ситуації часто стимулюють появу та розвиток медіації».

Отже, під час масштабних страйків шахтарів Донбасу у 1989 році для сприяння перемовинам із роботодавцями запрошувалися американські медіатори з Федеральної служби медіації та примирення США, що стало своєрідним поштовхом для розвитку медіації у сфері трудових відносин в умовах становлення ринкової економіки в Україні. Окрім сфери трудових відносин, починаючи з 1990-х років, паралельно відбувалося запровадження медіації в соціальній сфері України. Так, неформальні групові практики переросли у стійкі культурні традиції та неписані норми, що стало підґрунтям для подальшої їх формалізації та інституалізації.

Другим етапом інституціоналізації є перетворення усталених неформальних практик і норм у більш формалізовані структури. Створюються формальні організації, які відповідають за реалізацію та управління цими практиками. Виникають спеціальні ролі та статуси працівників, керівників, експертів, які здійснюють організаційно-розпорядчу та контрольно-регулюючу діяльність. Важливою віхою в історії становлення медіації в Україні став проєкт «Українська Група Медіації», реалізований протягом 1994-1996 років. Одеська обласна група медіації (ООГМ), заснована однією з перших в Україні (1994 р.), виділялася особливою успішністю серед усіх регіональних осередків цього проєкту. Саме завдяки її діяльності вдалося ефективно запровадити практику апробації та впровадження медіації та фасилітації у різні сфери суспільного життя, що стало суттєвим поштовхом для подальшої інституціоналізації медіації в Україні.

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Національна служба посередництва та примирення існує з 1991 року і в різні часи вони мали медіаторів, які досить успішно працювали в різних регіонах. До речі, у тому ж Донецьку. Але не лише медіація, це арбітраж».

У 2003 році створено Центр «Порозуміння» – першу спеціалізовану організацію, що запровадила практику медіації для вирішення конфліктів та залучення громади. У 2008-2009 роках створено Український Центр Медіації (УЦМ) для впровадження медіації у сфері корпоративного управління. У 2010 році сформовано Коаліцію з розвитку медіації в Україні як попередника Національної асоціації медіаторів України (НАМУ). У 2011 році при Академії адвокатури України створено Школу медіації для підготовки адвокатів-медіаторів. У 2013-2014 роках оформилася Національна асоціація медіаторів України як громадське професійне об'єднання.

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Наразі в Україні існує чимало професійних об'єднань медіаторів. Найбільш впливовою та авторитетною є Національна асоціація медіаторів України (НАМУ). По-перше, НАМУ є найчисельнішою за кількістю членів. По-друге, на відміну від інших організацій, вона не конкурує на ринку медіаційних послуг і не є безпосереднім провайдером таких послуг. Основне завдання НАМУ – саме підтримка інституту медіації та медіаторів в Україні. Зокрема, Асоціація опікується розробкою стандартів підготовки медіаторів, етичних кодексів, вирішенням нагальних проблем галузі. При НАМУ діє своєрідна наглядова рада з почесних членів – авторитетних організацій та особистостей, зацікавлених у просуванні медіації та популяризації медіації в Україні. Тож НАМУ є ключовим об'єднанням, яке формує політику і стандарти медіації в країні.

Крім Національної асоціації медіаторів, в Україні діє значна кількість інших профільних об'єднань. Зокрема, існують окремі асоціації сімейних медіаторів, асоціація медіаторів у сфері інтелектуальної власності, організації, які об'єднують бізнес-медіаторів. Оскільки відбувається подальша спеціалізація медіації за галузями, саме такі галузеві об'єднання набуватимуть все більшого поширення. Адже вони зосереджуються на вирішенні конкретних питань і проблем своєї цільової аудиторії медіаторів та клієнтів медіаційних послуг».

У 2014 році за підтримки МФ «Основи свободи» створено Мережу фасилітаторів діалогів для врегулювання конфліктів в умовах суспільно-політичної кризи. Крім того, з 2007 року активно формується ринок комерційних послуг медіації та створюються приватні центри медіації, триває підготовка і супервізія кваліфікованих медіаторів та фасилітаторів, відбувається як інституційне закріплення медіації, так і практичне застосування її у різних сферах.

Перші спроби нормативного врегулювання медіації в Україні пов'язані з реформою судової системи відповідно до європейських стандартів. Зокрема, Указ Президента України (2006) «Про концепцію вдосконалення судівництва» (Указ Президента України Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, 2006) містить перше визнання необхідності розвитку альтернативних методів вирішення правових спорів, серед яких згадується і медіація. Хоча це було лише декларативне положення, уже тоді було наголошено на актуальності запровадження медіації для розвантаження судів, підвищення оперативності розгляду справ та задоволеності учасників процесом.

Тривалий час законодавче закріплення медіації в Україні гальмувалося через відхилення низки законопроектів парламентом. З 2010 по 2018 рік було подано близько десяти таких законодавчих ініціатив, але жодна не набрала необхідної підтримки депутатів (Shmalenko, Iu., Mitina, O., & Kudelina, O., 2019). Через це протягом тривалого періоду основу регулювання медіаційної діяльності становив лише Державний стандарт надання відповідної соціальної послуги, який визначав базові поняття, принципи, етапи, підстави для завершення процедури медіації (Наказ Міністерства соціальної політики Про затвердження державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації), 2016). Проте цей документ мав обмежену юридичну силу і не забезпечував належного врегулювання сфери медіації.

Лише у 2021 році Верховною Радою було ухвалено окремий профільний Закон України «Про медіацію» (2021), котрий створив для неї фундаментальну нормативно-правову базу як альтернативного методу вирішення спорів. Цей нормативно-правовий акт нарешті комплексно врегулював питання застосування медіації, як альтернативного методу вирішення спорів за участю нейтрального посередника, для вирішення приватних конфліктів. Закон визначає ключові терміни, принципи та порядок проведення медіації як альтернативного позасудового процесу. Медіація розглядається як позасудовий процес, заснований на добровільності та конфіденційності, в якому сторони конфлікту за

сприяння медіатора обговорюють проблему та шляхом переговорів намагаються досягти взаємоприйнятної угоди. Ключовими принципами медіації є добровільність, нейтральність медіатора, самовизначення сторін, конфіденційність. На відміну від суду, тут відсутнє примусове рішення конфлікту; натомість сторони самі виробляють оптимальний для обох варіант його врегулювання на основі співробітництва або взаєморозуміння. Окремі статті закону регламентують вимоги до освіти та статусу медіатора, гарантії його незалежності та неупередженості, процедуру укладання та виконання медіаційної угоди за результатами врегулювання спору. Прийняття закону «Про медіацію» започаткувало якісно новий етап розвитку інституту медіації в Україні, який набув належне нормативно-правове підґрунтя для широкого застосування.

Хоча прийняття базового Закону України «Про медіацію» стало важливою віхою інституціоналізації в Україні, однак він занадто звужує розуміння медіації, обмежуючи її виключно позасудовим врегулюванням правових спорів. Існує нагальна потреба прийняття низки додаткових законодавчих і підзаконних актів для впровадження медіації в різних галузях, включно з процедурами та механізмами її застосування. Оптимальним шляхом на наступному етапі нормативного забезпечення медіації має стати формування багаторівневої системи законодавчих і підзаконних актів на основі прийнятого базового Закону України «Про медіацію». У зв'язку з відсутністю відповідного національного законодавства в Україні склалася практика впровадження пілотних проєктів у сфері медіації. З кінця 1990-х років в Україні неодноразово здійснювалися спроби інтегрувати медіацію в судову систему шляхом реалізації пілотних проєктів громадськими організаціями за підтримки окремих судів.

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Інтеграція медіації у судову систему - це довга історія, яка почалася ще у 1990-х роках. Перша конференція, яка рекомендувала впровадження медіації,

та відправила резолюція до Верховної суду, Мін'юст була у 1999 році. Перший прецедент був у 1997 році. Було багато пілотних проєктів, які реалізовували громадські організації. Були виділені приміщення для кабінетів медіації в судах».

«Досвід використання медіації в судовому процесі ще у 1990-х роках. Наша громадська організація «Одеська обласна група медіації» на той час мала тісну співпрацю з одним із суддів. Працівник суду інформував нас про справи, які можуть бути вирішені шляхом медіації. Ми приходили на судові засідання таких справ. Суддя пропонував сторонам конфлікту звернутися по допомогу до медіаторів та залишав їх під нашим супроводом для проведення медіації. Уся ця практика здійснювалась виключно з нашої ініціативи та за допомогою особистих зв'язків. Інколи виникали складнощі з імплементацією досягнутих медіативних угод у межах чинного на той час законодавства. Проте сторони конфлікту, як правило, були задоволені таким шляхом вирішення спору».

За сприяння ЄС, Ради Європи, Канадського національного судового інституту проводилися заходи щодо інтеграції медіації у судову систему, а також із залучення медіаторів у різних сферах. Починаючи з 1997 року було реалізовано низку ініціатив з упровадження програм судової медіації більш ніж у п'ятнадцяти судах загальної та адміністративної юрисдикції (Kyselova, T., 2017). Протягом наступних двох десятиліть було реалізовано щонайменше 5 масштабних проєктів з упровадження медіації при судах, виділялися приміщення для кабінетів медіації. Зокрема, у 2009 році за підтримки програми ЄС та Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України» було започатковано впровадження медіації у Вінницькому окружному адміністративному суді, що дозволило апробувати модель медіативного врегулювання адміністративних спорів та поширити інформацію про переваги цієї процедури серед населення (Мазаракі Н. А., 2018). Подібні ініціативи сприяли поступовій інституціоналізації медіації в Україні, в результаті яких було напрацьовано дві основні моделі судової медіації з залученням або незалежних медіаторів, або медіаторів з-поміж самих суддів.

Наталія, медіатор, член правління ГО «Українська академія медіації» та «Національна асоціація медіаторів України», доктор юридичних наук:

«Враховуючи тенденції в законотворенні, нормопроєктувальній роботі, а також міжнародні зобов'язання України в плані реформування системи юстиції перед Європейським Союзом і Радою Європи, є підстави прогнозувати посилення ролі медіації. Наприклад, можливе введення обов'язкової медіації для певних категорій справ... Ймовірно, буде прийняте рішення про обов'язкове проведення принаймні однієї зустрічі з медіатором для певних категорій спорів. Наприклад, це може стосуватися конфліктів довкола місця проживання дитини та порядку контакту з батьком, який мешкає окремо. Тобто передбачається запровадження обов'язкової інформаційно-ознайомлювальної зустрічі з медіатором у таких випадках. Є відповідні ініціативи, а також певний рівень розуміння такої необхідності серед суддів та інших учасників процесу. Отже, можна констатувати позитивну динаміку та перспективи подальшої інституціоналізації медіації в Україні шляхом впровадження обов'язкових елементів для окремих видів справ».

«...потребують вдосконалення норми Кримінального процесуального кодексу. Там лише згадується, що угода про примирення може бути досягнута за сприяння третьої особи, крім слідчого, судді чи прокурора. Тобто про медіатора лише побічна згадка. Звісно, треба конкретизувати роль і можливості медіатора в кримінальному процесі. Цю прогалину частково намагалися виправити за допомогою підзаконних актів... Але потрібні системні зміни в законі для впровадження медіації в кримінальних справах як для неповнолітніх правопорушників, так і дорослих. Зокрема, щодо дорослих наразі проводиться проєктна робота з розробки механізму застосування медіації в кримінальних справах».

На сучасному етапі виникає необхідність конкретизації функцій та можливостей медіатора в контексті кримінального процесу, оскільки чинне законодавство містить цю прогалину. Певні кроки в цьому напрямку було зроблено шляхом прийняття підзаконних актів, зокрема, спільних наказів

Міністерства юстиції та Генеральної прокуратури щодо запуску пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (Наказ Міністерства юстиції України та Генеральна прокуратури України «Про реалізацію пілотного проєкту: Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину», 2019).

Водночас необхідними є системні законодавчі зміни для врегулювання процедури медіації в кримінальних справах як щодо неповнолітніх, так і дорослих правопорушників. Зараз триває проєктна робота з розробки механізму застосування медіації в кримінальних провадженнях щодо дорослих. Необхідно розробити цілісний комплекс взаємопов'язаних нормативно-правових документів, які деталізуватимуть застосування процедур медіації у різних сферах суспільного життя – охороні здоров'я, освіті, інтелектуальної власності, трудових відносинах, земельних спорах, економічній діяльності тощо. Це значно розширить можливості використання медіації та сприятиме її інституціоналізації.

Наступним етапом, що досі триває, є практична інституціоналізація медіації, яка передбачає формування матеріально-технічної бази та розбудову широкої інфраструктури медіації в різних сферах суспільного життя для забезпечення функціонування того чи іншого виду практик як сталих соціальних структур – створення центрів медіації, підготовку фахівців-медіаторів, популяризацію ідеї медіації серед громадськості та формування культури мирного вирішення конфліктів. В Україні вже зроблено важливі кроки на цьому шляху.

Наталія, медіатор, член правління ГО «Українська академія медіації» та «Національна асоціація медіаторів України», доктор юридичних наук:

«Просуванням та підтримкою медіації в Україні переважно займається система безоплатної правової допомоги... частково... Міністерство соціальної політики, оскільки там існує відповідна послуга».

«...існує велика кількість таких організацій, які підтримують медіаторів та регламентують їхню роботу. Практично в кожному обласному центрі України діють одна-дві подібні професійні асоціації, що об'єднують місцевих фахівців-медіаторів».

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«З огляду на активне зростання кількості навчальних центрів, складно однозначно оцінити поточний стан підготовки медіаторів в Україні... з'являються нові центри, деякі з яких входять до НАМУ».

За останні три десятиліття було засновано низку громадських організацій, діяльність яких спрямована на популяризацію цієї практики. Це, зокрема, Національна асоціація медіаторів України – громадська професійна організація, що об'єднує фахівців у сфері медіації та сприяє розвитку цього інституту в країні шляхом консолідації зусиль професійної спільноти. Асоціація тісно співпрацює з низкою громадських організацій, що також опікуються питаннями медіації: Асоціацією сімейних медіаторів України, Українським центром медіації, Лігою медіаторів України, Академією медіації України, Одеською обласною групою медіації, Київським центром медіації, Інститутом миру і порозуміння тощо. Зазначені громадські організації відіграють важливу роль у розбудові сфери медіації в Україні, займаються розробкою та вдосконаленням освітніх програм підготовки медіаторів; наданням комерційних послуг медіації для вирішення конфліктів; безоплатною медіацією та правовою допомогою соціально вразливим верствам населення; інформаційно-просвітницькою роботою та адвокацією медіації на національному рівні; реалізацією проєктів з впровадження медіації у різних сферах суспільного життя; забезпеченням професійного розвитку та підтримки діяльності медіаторів; поширенням відновних практик у системі правосуддя, освіті та громадах.

Мартінс, медіатор, радник/тренер з питань належного врядування/кадрової політики Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM):

«є центр медіації в Одеському державному університеті внутрішніх справ... Маю досвід співпраці з Дніпровським державним університетом внутрішніх справ».

Така міжсекторна взаємодія і партнерство посилює спроможність професійної спільноти просувати медіацію та формувати культуру мирного вирішення спорів в Україні, що свідчить про вже сформоване інституційне підґрунтя для подальшого розгортання мережі спеціалізованих інституцій медіації на системній основі.

В Україні поступово формується мережа освітніх програм, що готують фахівців у сфері медіації. Традиційно в Україні підготовка професійних медіаторів здійснюється в рамках програм неформальної чи додаткової освіти. Громадськими організаціями та об'єднаннями медіаторів реалізуються різні освітні ініціативи з професійної підготовки медіаторів з отриманням сертифікатів, що сприяє поширенню медіації. Серед них: Український центр медіації, який реалізує низку освітніх сертифікаційних програм з медіації, починаючи з базової підготовки медіатора та впроваджуючи спеціалізовані програми з сімейної та бізнес-медіації; Українська академія медіації, яка націлена на формування культури діалогу та порозуміння у суспільстві, та згідно з вимогами українського законодавства, реалізує освітню програму «Базова підготовка медіатора» схвалену Міжнародним інститутом медіації; Міжнародний тренінговий центр «Школа медіації», що займається розвитком культури альтернативних способів вирішення конфліктів шляхом професійної підготовки медіаторів.

Наталія, медіатор, член правління ГО «Українська академія медіації» та «Національна асоціація медіаторів України», доктор юридичних наук:

«...розроблено стандарт основи навчання базовим навичкам медіації, який розроблений Національною асоціацією медіаторів України та іншими організаціями. Там, брали участь практично всі існуючі на той момент організації в нашій країні. Цей документ визначає загальні рекомендації щодо підготовки таких спеціалістів».

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Щодо спеціалізованої підготовки, то наразі її майже немає, окрім окремих програм для сімейних медіаторів. Є тільки розкручена сімейна медіація, причому лише в одній моделі: Авторська модель Тетяни Білик. Хоча останнім часом з'являються нові ініціативи, скажімо, з підготовки медіаторів у сфері інтелектуальної власності за підтримки міжнародної професійної спільноти. Отже, незважаючи на формально значну кількість підготовлених медіаторів в Україні, практичного досвіду та спеціалізованих програм їм бракує».

До підготовки медіаторів активно залучаються освітні установи, які пропонують різноманітні навчальні програми, пов'язані з медіацією. Заклади вищої освіти вводять ознайомчі дисципліни з конфліктології та теорії медіації для різних спеціальностей, пропонують розширені сертифікатні курси для підвищення компетентності практикуючих медіаторів, здійснюють підготовку професійних медіаторів в рамках здобуття інших спеціальностей (юристів, психологів, соціологів, соціальних працівників тощо).

Мартінс, медіатор, радник/тренер з питань належного врядування/кадрової політики Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM):

«В Україні вже існують освітні заклади, що готують кваліфікованих медіаторів, є досвідчені фахівці та науковці в цій галузі, працюють практикуючі медіатори, котрі ефективно допомагають людям вирішувати конфлікти. Тобто є хороша база для подальшого розвитку медіації».

У 2003 році у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» започатковано унікальний для України навчальний курс із застосування медіації та відновних практик у Школі соціальної роботи (Каневська, В., 2019).

Однією з перших у 2017 році було відкрито освітню програму «Врегулювання конфліктів та медіація» у Київському політехнічному інституті імені Ігоря Сікорського за спеціальністю 054 «Соціологія» (на першому та другому рівнях вищої освіти). Ця освітня програма була створена колективом

кафедри соціології спільно з фахівцями Сент-Ендрюського Університету (Велика Британія) та Вищої федеральної технічної школи в м. Цюриху (Швейцарія) за ініціативою Міністерства тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Освітніх програм з підготовки фахівців з врегулювання конфліктів в соціально-політичній сфері за спеціальністю «Соціологія» в Україні до цього часу не існувало. Мета даної освітньої програми – підготовка висококваліфікованих фахівців з соціології, які володіють сучасними теоріями, методологією та методами соціологічних досліджень, а також компетентностями у сфері аналізу, моделювання, прогнозування, раннього попередження та врегулювання соціальних конфліктів і медіації (Врегулювання конфліктів та медіація..., 2020; 2022). Важливою рисою появи зазначеної академічної освітньої програми є її фокус на дослідженнях медіації у контексті миробудівництва, мирних процесів та локальних практик. Соціально-політичний контекст конфліктів, які стосуються великих соціальних кластерів, розглядається з точки зору впровадження культури фасилітованого діалогу з урахуванням інтересів та потреб різних соціальних груп суспільства (Багінський, А.В., 2021).

З 2019 року у межах спеціальності «Право» існують дві магістерські програми, які створені та реалізуються в рамках виконання грантового проєкту «Медіація: навчання та трансформація суспільства» Програми ЄС «ERASMUS+»KA2:CBHE. Мова йде про магістерську програму «Медіація та вирішення конфліктів» у Бізнес-школі Університету економіки та права «КРОК», яка орієнтована на підготовку медіаторів для різних галузей – судових, трудових, сімейних, бізнесових спорів, та про магістерську програму «Медіація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, для реалізації якої створено навчально-наукову лабораторію медіації, переговорів та арбітражу.

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Велика кількість адвокатів і юристів пройшли навчання з медіації і застосовують медіаційні підходи у своїй роботі... Навіть стандарт вищої освіти для підготовки магістрів-юристів вже передбачає обов'язкове вивчення основ медіації».

Згідно зі Стандартом вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для другого (магістерського) рівня вищої освіти, затвердженого Наказом Міністерством освіти і науки України (2022), однією з фахових компетентностей, яку повинні набути майбутні юристи, є «Здатність застосовувати медіацію та інші правові інструменти альтернативного позасудового розгляду та вирішення правових спорів» (Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Права для другого (магістерського) рівня вищої освіти» № 643 (2022)). Таким чином, стандарт передбачає обов'язкове опановування магістрами права навичками та вміннями у сфері альтернативних методів вирішення спорів, зокрема процедури медіації, що свідчить про визнання важливої ролі медіації у сучасній юридичній практиці.

Одним з інноваційних підходів у підготовці майбутніх юристів є навчання студентів-консультантів методам медіації. За кордоном поширена практика створення центрів медіації при юридичних клініках під керівництвом професійних медіаторів. Наприклад, у США громадянам, які звертаються за правовою допомогою, пропонується додаткова можливість скористатися медіацією для врегулювання спорів (Шмаленко Ю., 2020). Така модель дозволяє поєднати навчання студентів і надання безоплатних послуг медіації нужденним верствам населення. Робота під керівництвом досвідчених медіаторів сприятиме формуванню у майбутніх правників відповідних фахових компетентностей. Запровадження медіації в українських юридичних клініках також допоможе популяризувати цей ефективний метод вирішення спорів та розвантажити судову систему. Втім, у процесі впровадження медіації у роботу юридичних клінік виникають певні труднощі. Це, зокрема, підбір викладачів-кураторів, обізнаних у сфері медіації, а також налагодження співпраці з місцевими організаціями для забезпечення студентам можливості набуття практичного

досвіду медіаторів. Отже, головна мета вивчення медіації у юридичних клініках - формування відповідних професійних навичок і популяризація цього позасудового вирішення спорів. Запровадження медіації допоможе утвердити в суспільстві розуміння, що суд - не єдиний спосіб вирішення конфліктів.

Разом з тим слід зазначити, що в спільноті медіаторів йде дискусія щодо професійної підготовки медіаторів.

Наталія, медіатор, член правління ГО «Українська академія медіації» та «Національна асоціація медіаторів України», доктор юридичних наук:

«Відсутність системи оцінювання якості надання освітніх послуг є суттєвою проблемою».

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Головна проблема полягає в тому, що мало хто з викладачів має ґрунтовну підготовку з навчання дорослих, проведення специфічних тренінгів з вирішення конфліктів та медіації. Лише окремі фрагменти тренінгу чи стимуляції ще не означають якісного навчання медіаторів. Тож, незважаючи на формальне дотримання стандартів, варто приділяти більше уваги саме методології і технологіям навчання медіаторів в Україні, залучаючи професійних фасилітаторів та тренерів. Основна частина навчальних центрів, особливо ті, які діють від НАМУ, хоча б ведуться практиками. Але є приклади, коли велика кількість людей, які прослухали якийсь маленький курс, іноді навіть дають сертифікати».

«...часто викладачами стають недостатньо досвідчені фахівці, котрі щойно самі пройшли базовий тренінг з медіації».

Мартінс, медіатор, радник/тренер з питань належного врядування/кадрової політики Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM):

«Якісно навчати медіації може лише той, хто сам активно застосовує її на практиці не лише під час формальних медіаційних процесів. На жаль, таких фахівців дуже мало».

Проблемними аспектами є різні підходи академічної та неформальної освіти до організації практичного навчання, його тривалості, розуміння практики тощо. Водночас існує потреба у розробці єдиних стандартів та чіткої програми навчання медіації.

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Наразі в Україні гостро стоїть питання створення системи акредитації медіаторів та стандартизації їх підготовки... зараз триває процес створення стандартів акредитації саме для сімейних медіаторів за участі НАМУ. Фахівці НАМУ мають значний практичний досвід, розуміння та рефлексію у сфері медіації. Тому стандарти і рішення, вироблені ними на основі консенсусу чи компромісу, можуть слугувати орієнтиром для інших. НАМУ також розробила базові стандарти навчання медіаторів, які згодом взяли за основу сімейні медіатори під час розробки власного стандарту підготовки сімейних медіаторів. Отже, наразі триває процес становлення системи акредитації та стандартизації медіації в Україні».

3.2 Подальші перспективи розвитку медіації як соціального інституту

На думку експертів-медіаторів для розвитку інституту медіації в Україні, важливими є наступні заходи (Шмаленко, Ю., Єнін, М., Мельник, Л., 2023).

1. Розгортання інформаційно-просвітницької кампанії державними органами та громадськими організаціями з медіації задля підвищення обізнаності українців стосовно переваг медіації порівняно з традиційним судовим процесом.

Наталія, медіатор, член правління ГО «Українська академія медіації» та «Національна асоціація медіаторів України», доктор юридичних наук:

«Поки що більшість українців мало знають про цю процедуру і не мають власного досвіду її проходження. Відповідно, не можна говорити про сталу

суспільну довіру. Хоча поодинокі випадки успішної медіації, безумовно, сприяють позитивному іміджу. Ті, хто звертаються до медіатора, в дев'яти випадках з десяти довіряють йому...В процесі медіації люди можуть відверто розповісти про такі речі, про які навряд чи заговорили б у більш формальному середовищі – у суді чи навіть у розмові зі знайомими. Медіація дає почуття конфіденційності та безпеки, що сприяє відкритості...Важливо проводити інформаційні кампанії для дорослого населення, щоб медіація сприймалася як норма. З цією метою необхідна підтримка держави».

Мартінс, медіатор, радник/тренер з питань належного врядування/кадрової політики Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM):

«Серед громадськості – немає довіри, оскільки люди не розуміють, що таке «медіація». Люди не знають, що таке медіація та не розуміють її переваги щодо судових процесів».

«Потрібно розробляти якісні навчальні матеріали та поширювати інформацію про медіацію через різні канали. Наприклад, якщо в законі сказано, що суддя може ініціювати медіацію, слід донести це до відома потенційних учасників судових процесів».

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Держава не підтримує і не зацікавлена у розвитку медіації. Якби була зацікавленість, можна було б за держзамовленням оголошувати стипендії на підготовку медіаторів чи оплачувати послуги медіації. Натомість ті центри медіації, які безпосередньо працюють із судами, вимушені самотужки домовлятися про співпрацю без будь-якої підтримки держави. Тобто фактично державна політика щодо медіації відсутня...Сама медіація в Україні почала розвиватися «знизу» – завдяки громадським організаціям та ініціативам всередині громадянського суспільства. Лише згодом з'явилися спроби державного регулювання цієї сфери».

2. Включення навчання основам врегулювання конфліктів, в тому числі і медіації, до шкільних та університетських програм для формування культури діалогу та пошуку взаємопорозуміння у молоді.

Наталія, медіатор, член правління ГО «Українська академія медіації» та «Національна асоціація медіаторів України», доктор юридичних наук:

«Варто створювати шкільні служби порозуміння і розповідати учням про медіацію в рамках концепції Нової української школи. Міністерство освіти вже розробило відповідні методичні рекомендації щодо діяльності шкільних служб порозуміння. Це допоможе сформувати культуру мирного вирішення конфліктів з раннього віку».

Мартінс, медіатор, радник/тренер з питань належного врядування/кадрової політики Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM):

«У закладах освіти, у тому числі й вищих, потрібний навчальний предмет, який викладає управління конфліктами. Навчати на базовому рівні потрібно спочатку не медіаторів, а людей, які розуміють, що таке управління конфліктами. І лише після цього, тим, кому цікаво, слід навчатися медіації».

3. Унормування вимог до статусу та кваліфікації медіаторів.

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Наразі в Україні гостро стоїть питання створення системи акредитації медіаторів та стандартизації їх підготовки».

Мартінс, медіатор, радник/тренер з питань належного врядування/кадрової політики Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM):

«На мою думку, це передусім визнання професії «медіатор» на державному рівні та її внесення до класифікатора професій. Чітке визначення стандартів: яку освіту й навички повинен мати фахівець, як доводити свою кваліфікацію, чи потрібно складати іспити чи вступати до професійних об'єднань. Ключовим питанням інституціоналізації медіації є стандартизація відбору кандидатів на навчання та подальшу сертифікацію».

Наталія, медіатор, член правління ГО «Українська академія медіації» та «Національна асоціація медіаторів України», доктор юридичних наук:

«Не дивлячись на те, що є основні вимоги до кваліфікації медіаторів, визначені в «Законі про медіацію» та розроблений Національною асоціацією медіаторів України та іншими організаціями стандарт основам навчання базовим навичкам медіації, який визначає загальні рекомендації щодо підготовки таких спеціалістів, відсутній системний підхід підтвердження кваліфікації, як наприклад для адвокатів. Для медіаторів не встановлено чітких стандартів обов'язкового регулярного професійного розвитку».

«Відсутність системи оцінювання якості надання освітніх послуг є суттєвою проблемою... У міжнародних ситуаціях, наприклад, при отриманні акредитації в Міжнародному інституті медіації, потрібно мати не лише програму підготовки, але й систему оцінювання. Це необхідно для визначення, чи відповідає кандидат певним стандартам і якою є якість його компетентностей, наприклад, у комунікації або правовій сфері».

4. Запровадження механізмів використання процедури медіації в рамках судочинства.

Мартінс, медіатор, радник/тренер з питань належного врядування/кадрової політики Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM):

«Судді навчаються, потихеньку опановують медіацію, але на практиці не застосовують...немає бажання та формальних процедур оформлення цих питань у судах...або через відсутність бажання, вони посиляються на відсутність процедур».

Інна, медіатор, фасилітатор, тренер, кандидат філософських наук, керівник ГО «Одеська обласна група медіації», почесний член Національної асоціації медіаторів України:

«Для поширення практики використання медіації в рамках судочинства потрібні відповідні регламенти та стандартизовані рекомендації на рівні судової системи. Справа не в недовірі чи необізнаності суддів щодо медіації. Скоріше, мова йде про відсутність системних механізмів такого направлення».

Рішення залежить виключно від волі та ініціативи конкретного судді. Інституціоналізація передбачає чіткі правила та процедури інформування про можливість медіації для всіх суддів».

Висновки до розділу 3

У третьому розділі проаналізовано процес становлення медіації в Україні, яка пройшла шлях від спонтанного запозичення окремих неформальних практик до їх організаційного оформлення та часткової нормативної регламентації, доведено, що подальша інституціоналізація медіації потребує системного законодавчого забезпечення та організаційної підтримки професійних об'єднань медіаторів.

Незважаючи на певні зрушення останніх років, процес інституціоналізації медіації в Україні ще триває і потребує системної державної підтримки та зусиль громадянського суспільства. Процес інституціоналізації медіації в Україні можна умовно поділити на кілька етапів: формування неформальних практик та звичаїв; перетворення їх на більш формалізовані структури; нормативне закріплення медіації як окремого інституту. Перші спроби застосування медіації в Україні відбулися у сфері трудових відносин та соціальній сфері у 1990-х роках. З часом ці неформальні практики набули стійких форм і були формалізовані в діяльності громадських організацій та асоціацій.

Ключову роль у розвитку та інституціоналізації медіації відіграє Національна асоціація медіаторів України, яка формує політику і стандарти медіації, опікується проблемами галузі.

Перші спроби нормативного врегулювання медіації пов'язані з реформою судової системи, ухваленням відповідних концепцій та стратегій. Проте тривалий час гальмувалося ухвалення профільного закону про медіацію, що стримувало її інституціоналізацію. Ключовим етапом інституціоналізації медіації в Україні стало прийняття у 2021 році Закону «Про медіацію», який вперше комплексно врегулював цю сферу. Проте закон має низку недоліків і потребує доопрацювання. Наступним кроком має стати формування

багаторівневої системи законодавчих і підзаконних актів на основі базового Закону для впровадження медіації в різних сферах суспільних відносин. В умовах відсутності належного законодавства в Україні склалася практика реалізації пілотних проєктів з інтеграції медіації у судову систему та інші галузі.

Важливою складовою практичної інституціоналізації медіації є формування професійних об'єднань медіаторів, громадських організацій, навчальних закладів, комерційних і некомерційних центрів медіації.

Подальша інституціоналізація медіації в Україні вимагає як удосконалення нормативно-правової бази, так і розбудови практичної інфраструктури для забезпечення медіаційних послуг у різних сферах.

Необхідно унормувати вимоги до статусу та кваліфікації медіаторів, визначити стандарти їх підготовки та сертифікації. Становлення системи підготовки медіаторів в Україні триває і вимагає узгодження зусиль органів влади, громадських організацій та закладів освіти на основі єдиних стандартів і координації їхньої діяльності. В Україні формується мережа освітніх програм з підготовки медіаторів, хоча переважно це програми неформальної чи додаткової освіти, які пропонують громадські організації та об'єднання медіаторів. Бракує спеціалізованих освітніх програм для підготовки медіаторів у різних галузях, що гальмує подальший розвиток сфери медіації. Дедалі більше закладів вищої освіти вводять навчальні дисципліни, пов'язані з вивченням медіації, а також започатковують відповідні освітні програми бакалаврського та магістерського рівнів. Перспективним є впровадження медіації у діяльність юридичних клінік та підготовку студентів-правників як майбутніх медіаторів. Існує потреба в уніфікації вимог до змісту і тривалості програм підготовки медіаторів на основі єдиних стандартів. Важливо впроваджувати навчання основам врегулювання конфліктів та медіації в навчальні програми шкіл та університетів, щоб формувати культуру діалогу та пошуку взаєморозуміння з раннього віку.

Для подальшого розвитку інституту медіації в Україні необхідно проводити інформаційно-просвітницькі кампанії, щоб підвищити обізнаність громадян щодо переваг медіації порівняно з традиційним судовим процесом.

Головними напрямками розвитку медіації в Україні є підвищення обізнаності громадян, підготовка кваліфікованих медіаторів та інтеграція медіації в судову систему. Потрібно запровадити механізми застосування процедури медіації в рамках судочинства – розробити відповідні регламенти та рекомендації на рівні судової системи.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Поширення практики медіації як альтернативного позасудового врегулювання конфліктів є соціальним міждисциплінарним феноменом сучасності, що поєднує правові, психологічні та соціологічні аспекти. З соціологічної точки зору медіацію можна розглядати як специфічну соціальну технологію, спрямовану на конструктивне врегулювання конфліктів в суспільстві. На відміну від традиційного формального судочинства, де формальні норми та процедури жорстко регламентують процес, і суддя одноосібно ухвалює обов'язкове для виконання рішення по справі, під час медіації комунікація відбувається у менш формалізованій манері, рішення приймається за згодою сторін, а медіатор виступає лише в ролі нейтрального фасилітатора, котрий сприяє налагодженню комунікації та переговорів між сторонами, структурує процес комунікації між сторонами конфлікту таким чином, щоб вони самостійно змогли знайти оптимальний варіант його врегулювання.

Застосування технології медіації ґрунтується на розумінні того, що сторони частіше дотримуються рішень, ухвалених ними добровільно, ніж зовні нав'язаних. Крім того, медіація сприяє відновленню комунікації та порозумінню між конфліктуючими сторонами, що відіграє важливу роль у гармонізації суспільних відносин та соціальній інтеграції. З точки зору соціології медіацію можна розглядати як ефективну сучасну технологію соціальної стабілізації та управління конфліктами в суспільстві на основі принципів комунікативності, добровільності та самовизначення сторін.

Поширення практики медіації як альтернативного позасудового врегулювання правових та інших спорів дає підстави розглядати її як новітній соціальний інститут. Медіація заповнює нішу між державним правосуддям та неформальним розв'язанням приватних спорів, надаючи учасникам більше можливостей для гнучкого пошуку оптимального рішення на основі консенсусу. Можна стверджувати, що медіація стає самодостатнім соціальним інститутом з власними нормами, процедурами та спеціалізованими фахівцями, що відповідає

потребам сучасного суспільства у мирних засобах врегулювання конфліктів та подолання кризи довіри до традиційної судової системи. Поширення медіації віддзеркалює загальну тенденцію до відновних, орієнтованих на порозуміння практик правосуддя. З соціологічної перспективи, це сприяє зміцненню суспільної солідарності та інтеграції соціальних груп, формуванню культури діалогу та толерантності. Медіація виконує важливу роль у гармонізації суспільних відносин. Популярність медіації пояснюється насамперед кризою довіри до традиційних інституцій правосуддя. Громадяни прагнуть більшої автономії у вирішенні власних спорів. Крім того, сторони охочіше дотримуються домовленостей, досягнутих самостійно в процесі комунікації, аніж зовні нав'язаних рішень.

Починаючи з неформальної медіації у громадах, згодом виникають спеціалізовані організації та об'єднання, що напрацьовують моделі та стандарти проведення медіації. За певний час такі практики набувають сталості та поширення, перетворюючись на інституціоналізовані соціальні механізми. Наостанок відбувається їх законодавча легалізація та подальше вдосконалення нормативної бази. Таким шляхом пройшла медіація в багатьох країнах, не є винятком і Україна. Це засвідчує закономірний характер інституціоналізації медіаційних практик в суспільстві. Розвиток медіації в Україні демонструє характерний шлях від неформальних громадських ініціатив до інституціоналізованих практик з наступним законодавчим закріпленням.

Запровадження інституту медіації як самостійного явища правової дійсності наблизить вітчизняне судочинство до європейських стандартів, забезпечить швидке та економічно ефективне позасудове вирішення спорів, покращить та спростить доступ до правосуддя. Запровадження механізмів альтернативного вирішення спорів є доцільним на сучасному етапі розвитку правової системи. Медіація в цивільному процесі допоможе розвантажити судову систему, оскільки менша кількість справ буде надходити до суду, що дасть змогу збільшити ефективність розгляду судових справ.

Можливі два основні напрямки розвитку інституту медіації в Україні: 1) надання медіації можливості самостійного врегулювання спорів поряд з традиційними судовими засобами; 2) надання медіації можливості реалізації основних повноважень органів цивільної юрисдикції.

Саме на законодавчому рівні мають бути створені належні правові рамки для застосування медіації та закріплені гарантії дотримання прав і інтересів учасників процедури. Держава покликана запроваджувати стандарти підготовки професійних медіаторів, а також стимули для сторін звертатися до послуг медіаторів.

Важливим напрямком державної політики має стати просування медіації в суспільстві через інформаційні кампанії та освітні програми. Адже поширення знань про переваги медіації стане запорукою довіри громадян до цієї процедури та її ефективного використання на практиці.

Щодо створення належних правових рамок для розвитку медіації в Україні, то на законодавчому рівні вже зроблено ряд важливих кроків. У 2021 році було прийнято Закон України «Про медіацію», який визначає правові засади застосування медіації для врегулювання спорів, що виникають з цивільних, сімейних, трудових, господарських та інших правовідносин. Цей закон закріплює принципи добровільності, конфіденційності, нейтральності медіатора тощо. Водночас є низка напрямків, що потребують удосконалення. Сьогодні в Україні тільки формується культура медіації як можливого шляху врегулювання спору. В деяких судах реалізуються пілотні проекти, перші експерименти, що проводяться із залученням науковців та досвідчених юристів, адвокатів. Активно обговорюється питання про те, яким чином можна безпосередньо закріпити інститут медіації в тому чи іншому процесуальному Кодексі. Зокрема, має бути прийнято спеціальний закон про судову медіацію та створено правові стимули для сторін звертатися саме до цієї процедури. Реалізація цих кроків сприятиме подальшому розвитку медіації в Україні.

Що стосується запровадження стандартів підготовки професійних медіаторів в Україні, то тут також є певні зрушення останніми роками:

розроблено стандарт базової підготовки медіаторів, проте відсутня система сертифікації їх компетентності. Доцільно запровадити систему професійної сертифікації, що сприятиме підвищенню якості послуг з медіації. Такі заходи мають стати частиною загальної стратегії держави з розвитку інституту медіації та забезпечення належної кваліфікації фахівців у цій царині.

Щодо стимулювання звернень до медіації в Україні, варто зазначити, що цей напрям потребує активнішої уваги з боку держави. Наразі законодавством не передбачено суттєвих стимулів, які могли б заохочувати сторони конфлікту спробувати його врегулювати шляхом медіації. Певні кроки в цьому напрямі прописані лише для окремих категорій справ (наприклад, адміністративні правопорушення). Тож доцільно розробити комплексну систему законодавчого стимулювання медіації – зниження або повернення судового збору у разі успішного проведення процедури; податкові пільги для бізнесу; обов'язкове інформування судом сторін про можливість медіації; фінансова підтримка медіації за рахунок держави тощо. Така політика сприятиме зростанню зацікавленості громадян та бізнесу у зверненні до послуг медіаторів. Ефективне просування медіації в суспільстві має стати одним з пріоритетів державної політики в цій сфері.

Медіація недостатньо інтегрована в українську правову культуру через низьку інформованість суспільства про медіацію та її переваги. Популяризація медіації в Україні повинна бути різносторонньою, починаючи від інформування через засоби масової інформації (Інтернет-ресурси, телебачення, радіо, газети), до проведення різного рівня конференції, круглих столів, лекції, семінарів з питань медіаційних процедур із залученням представників юридичної спільноти і всіх зацікавлених осіб. В Україні доцільно реалізувати низку інформаційно-просвітницьких заходів для популяризації медіації, як альтернативного методу вирішення спорів, це можуть бути соціальна реклама на телебаченні, статті та інтерв'ю в ЗМІ, спеціальні освітні проєкти. Слід активніше залучати громадські організації до проведення просвітницьких заходів щодо переваг та можливостей медіації. Адже саме ґрунтовне розуміння її сутності з боку пересічних громадян

стане запорукою зростання довіри до цієї процедури та попиту на послуги медіаторів в Україні.

Просування медіації через освітні програми – це дієвий інструмент популяризації цього методу серед населення. В Україні доцільно розглянути можливість впровадження базового навчального курсу з основ медіації в загальноосвітніх навчальних закладах. Це дозволить з дитинства формувати у молоді розуміння переваг мирного шляху подолання конфліктів та навички конструктивної поведінки у спорах. Слід активніше включати тематику медіації до програм підготовки юристів у закладах вищої освіти, адже саме від обізнаності правників із можливостями цієї процедури залежить рівень інформування ними своїх клієнтів про опцію звернення до послуг медіатора.

Такі кроки посилять розуміння та довіру до інституту медіації в українському суспільстві. Адже чим більше люди розумітимуть, що медіація – це можливість для них власноруч виробити взаємоприйнятне рішення у спорі за підтримки нейтрального посередника, тим охочіше вони користуватимуться цією процедурою. Коли пересічні громадяни усвідомлять переваги медіації у порівнянні із тривалим та виснажливим судовим процесом, то рівень їхньої довіри до цього альтернативного інструменту зростатиме, і відповідно збільшуватиметься попит на послуги професійних медіаторів та кількість успішно врегульованих за їх сприянням конфліктів. Просвітницька робота є запорукою ефективного розвитку практики медіації в державі. Готовність населення до застосування процедури медіації буде свідчити про підвищення рівня правової культури громадян, що сприятиме формуванню суттєво вищого рівня розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс (2003). Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. 22. Ст. 144. (зі змін. та допов.).
2. Господарський процесуальний кодекс України (1991). *Закон України № 1799-XII* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
3. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 Отримано 08.12.2023 з URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text
4. Кодекс адміністративного судочинства України (2005). *Закон України № 2747-IV* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
5. Кримінальний кодекс України (2001). *Закон України № 2341-III* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України (2012). *Закон України № 4651-VI* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
7. Про безоплатну правову допомогу (2011). *Закон України №3460-VI*. Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
8. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів (2017). *Закон України №2147-VIII* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
9. Про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах (2008). *Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради Європи*. Отримано 08.12.2023 з URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/994_a95
10. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації). (2016). *Наказ Міністерства соціальної політики*

України № 892 Отримано 08.12.2023 з URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text>

11. Про затвердження державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації). (2016). *Наказ Міністерства соціальної політики № 892* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text>

12. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Права для другого (магістерського) рівня вищої освіти. (2022, 20 липня). *Наказ Міністерства освіти і науки України № 643*. Отримано 08.12.2023 з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-magistr-zizminami-643-20032023.pdf>

13. Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання (2015). *Розпорядження Кабінету Міністрів України №1406* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2015-p#Text>

14. Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (2006). *Указ Президента України № 361/2006*. Офіційний вісник Президента України. 2006. № 19. Ст. 1376.

15. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. (2006) *Указ Президента України N 361/2006* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text>

16. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (2011). *Указ Президента України* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text>

17. Про медіацію (2015). *Проект Закону України № 3665* Отримано 08.12.2023 з URL:https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463

18. Про медіацію (2015). *Проект Закону України № 3665-1* Отримано 08.12.2023 з URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57620
19. Про медіацію (2015). *Проект Закону України №2480*. Отримано 08.12.2023 з URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558
20. Про медіацію (2022). Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2022, № 7, ст.51 Отримано 08.12.2023 з URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
21. Про медіацію. (2021). *Закон України. №1875-IX*. Отримано 08.12.2023 з URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
22. Про приєднання України до Статуту Ради Європи (1995). Закон України №398/95-ВР від 31.10.1995р. *Відомості Верховної Ради України. № 38. Ст. 287*
23. Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» № 172/5/10 (2019). *Наказ Генеральної прокуратури України* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>
24. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України (2008) «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів». *Указ Президента України*. Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>
25. Про соціальні послуги (2019). *Закон України №4607* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
26. Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр. (2015). *Указ Президента України № 276/2015* Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>
27. Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину» (2019). № 172/5/10 *Наказ Міністерства юстиції України та Генеральна прокуратури України* «Про реалізацію пілотного проєкту. Отримано 08.12.2023 з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>

28. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру (2002). (Нью-Йорк). Отримано 08.12.2023 з URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117#Text

29. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014). *Офіційний вісник України*. № 75. Ст. 2125.

30. Цивільний процесуальний кодекс України (2004) *Закон України* № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436).

31. Багінський, А.В. (2021). Місцева миротворчість як ресурс врегулювання конфлікту. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 1(49), 51-54. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1\(49\).232977](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1(49).232977)

32. Боженко, Н.В. (2017). Історико-правова природа процедури примирення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 45. Т. 1.148–151.

33. Василець, О.І., Казьмірова, О.М. (2019). Інституціоналізація медіації як завдання державної політики інтеграції щодо соціальних інновацій. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 4(44), 13-19. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4\(44\).199305](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4(44).199305)

34. Врегулювання конфліктів та медіація. (2020). Освітньо-професійна програма першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Отримано 07.12.2023 з URL: <http://surl.li/oahlg>

35. Врегулювання конфліктів та медіація. (2022). Освітньо-професійна програма другого (магістерського) рівня вищої освіти. Отримано 07.12.2023 з URL: http://www.sociology.kpi.ua/wp-content/uploads/2023/10/054_oppm_vkm_2023.pdf

36. Гарафонов, О.І., Стаднійчук, Р.В. (2023). Процес інституціоналізації управління соціальними конфліктами. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*, (1), 17-21.

37. Гірник, А. М., Резаненко, В. Ф. (2013). Світоглядні та етико-правові засади медіації в Китаї. *Наукові Записки. Том 149. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота* Отримано 08.12.2023 з URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2814/Hirnyk_svitohliadn_ta_etyko_pravovi_zasady.pdf;jsessionid=C695470998ADC559A05BDC5AF0E9C8C1?sequence=1
38. Грабовський В. А., Рак Ю. О. (2020). Особливості становлення та тенденції розвитку інституту медіації: українські та зарубіжні практики. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, (1 (96)), 5-12.
39. Гуськов, А. О. (2019). Проблеми запровадження інституту медіації в Україні. *Правові Новели*, 30.
40. Денисова Р.О. (2018). Інститут медіації в Україні (національно-історичний аспект). *Теорія і практика правознавства*, 1(13), 1-9.
41. До уваги освітян, фахівців та фахівці, які навчають дітей та молоді вирішення конфліктів мирних шляхом і медіації (2020). Отримано 08.12.2023 з URL: https://la-strada.org.ua/ucp_mod_news_list_show_614.html.
42. Дутко, А. О. (2018). Медіація як явище правової дійсності. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*, (6), 210-216.
43. Єнін, М., Мельниченко, А., Мельник, Л. (2019). Гібридна війна як різновид соціально-політичних конфліктів: сутність, технології, домінуючі дискурси. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 25, 104-115. <http://dx.doi.org/10.32837/apfs.v0i25.884>
44. Єнін, М.Н, Макаренко, Д.В., Северинчик, О.П. (2019). Медіація в освітньому просторі закладів вищої освіти: у пошуках моделі та способів організації. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 3 (43), 59-64. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.3\(43\).194984](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.3(43).194984)
45. Запара, С.І., Виглазова, М.В., Коломієць, І.С. (2016). Становлення інституту медіації в Україні. *Часопис Київського університету права*, (4), 146-150.

46. Зустріч діалогової платформи для забезпечення мирного перебігу маршу рівності в Одесі: Отримано 08.12.2023 з URL: <http://www.euam-ukraine.eu/ua/news/dialogue-platform-meets-to-try-and-ensure-peaceful-odesa-pride/>.

47. Ізбаш, О. О. (2023). Міжнародний досвід запровадження медіації. *Київський часопис права*, (3), 33-38.

48. Каневська, В. (2019). Від захоплення до професії: 20 років інвестицій у становлення медіації. *Збірка статей «5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння»*. К.: ВАІТЕ. 340 с.

49. Кармаза, О. (2017). Інститут медіації: основні концепції розвитку. *Підприємництво, господарство і право*, (2), 24-28.

50. Кармаза, О. (2020). Медіація та переговори як альтернативні способи вирішення спорів. *Підприємництво, господарство і право*, 5, 13-18.

51. Карпенко, Р. (2020). Історичні передумови впровадження медіації в Україні та інших державах. *Підприємництво, господарство і право*, 4, 28-36. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.05>

52. Кацьора, О. (2021). Проблеми та стан розвитку медіації в Україні. *Грані*, 24(7-8), 21-25. <https://doi.org/10.15421/172174>

53. Кисельова, Т. (2017). Інтеграція медіації в судову систему України: *Програмний документ, Рада Європи*, Київ, <https://rm.coe.int/kyselova-t-mediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c1e7>

54. Кривачук, Л. Ф. (2019). Розвиток інституту медіації в Польщі: генеза і досвід діяльності центрів. *Демократичне врядування*, (24).

55. Курилич, М.Я. (2022). Застосування медіаційних процесів на прикладі окремих зарубіжних країн. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія Юридична*, 33, 155–160. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7330178>

56. Мазаракі, Н. А. (2018). Медіація в Україні як соціальний та правовий інститут. *Часопис Київського університету права*, (3), 169-173.

57. Мазаракі, Н. А. (2019). *Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні*. (Дис. доктора юр. наук). Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ.

58. Мазаракі, Н.А. (2018). *Медіація в Україні: теорія та практика* : монографія. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 276 с.

59. Махова, Л. О., & Виприцький, А. О. (2018). Історія міжнародного розвитку та сучасний стан інституту медіації в Україні. *Право і суспільство*, 5(2).

60. Міжнародні стандарти у сфері судочинства (2010). Київ.: Істина. 488 с.

61. Міністерство юстиції Польщі. Міжнародні та польські стандарти медіації. Отримано 08.12.2023 з URL: <https://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/publikacje-akty-prawne-statystyki/>

62. Мінченко, Н., & Самоловова, Н. (2019). Медіація: міжнародний та національний досвід. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, (5).

63. Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського (2019). Отримано 08.12.2023 з URL: <https://program.ze2019.com/>

64. Подковенко, Т. (2017). Медіація як спосіб альтернативного розв'язання конфліктів: генеза та інституційні засади. *Актуальні проблеми правознавства*, (1), 17-22.

65. Подковенко, Т., & Фігун, Н. (2017). Інститут медіації у механізмі вирішення правових спорів: основні ідеї та принципи. *Актуальні проблеми правознавства*, (3), 36-40.

66. Правила адвокатської етики (2019). Отримано 08.12.2023 з URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf

67. Ситюк Владислав (2016). Медіація та правові перспективи її розвитку в Україні. Національна Асоціація Адвокатів України. <https://unba.org.ua/publications/print/1767-mediacya-ta-pravovi-perspektivi-ii-rozvitku-v-ukraini.html>

68. Славко, А. С., & Холод, О. А. (2018). Перспективи впровадження інституту медіації в Україні. *Приватне та публічне право*, (2), 62-66.

69. Статистичний довідник Міністерства юстиції Польщі. Отримано 08.12.2023 з URL: <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

70. Супрун, Г. Б. (2017). Поняття та значення запровадження інституту медіації в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, (6), 348-351.

71. Турман, Н. (2017). Медіація в кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*, (3), 276-280.

72. Француз-Яковець, Т. А., & Бабат, О. І. (2023). Інститут медіації: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Legal Bulletin*, 96-102.

73. Шкільні служби порозуміння. Отримано 08.12.2023 з URL: <https://osvitanova.com.ua/providers/395-шкільні-служби-порозуміння>

74. Шмаленко, Ю. (2019). Медіація як інструмент підвищення рівня правової культури. *Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 5-й річниці виходу Вісника прав людини «Розвиток юридичної науки: механізми вибору та пріоритети реалізації»* (Сніна, 7-8 червня 2019 р.). Сніна : Izdevniecība «Baltija Publishing». 78-81.

75. Шмаленко, Ю. (2019). Неупередженість та незалежність як принципи медіації. *Медіація в судовій, правоохоронній та правозахисній системах: матеріали міжн. наук.-практ. конф., (м. Одеса, 30-31 травня 2019 р.)* Одеса: ОДУВС. 245-247.

76. Шмаленко, Ю. (2020). Запровадження інституту медіації в діяльності юридичних клінік. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Одеса, 26 березня 2020 р.)* Одеса: ОДУВС. 101-102.

77. Шмаленко, Ю. (2020). Особливості правового регулювання медіації в Україні. *Матеріали круглого столу «Людина має право: соціально-гуманітарний*

дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні» (Одеса, 19 лист. 2020 р.). Одеса. 118-123.

78. Шмаленко, Ю. (2023). Етичні аспекти онлайн-медіації. *Конфлікти, війни та соціальні трансформації епохи модерну: теорія, історія, сьогодення*: матеріали XI Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 12–13 червня 2023 р.) / за заг. ред. П. В. Федорченко-Кутуєва. Київ, Університетська книга. 134-136.

79. Шмаленко, Ю. (2023). Медіація як ключовий інструмент соціальної стабільності: діяльність та вплив на сучасне суспільство. *Поліцейська медіація як інструмент захисту прав та інтересів громадян*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 20 вересня 2023 / за заг. ред. Л.Г.Матвєєвої. Одеса, ОДУВС. С.115-116.

80. Шмаленко, Ю., Єнін, М., Мельник, Л. (2023). Інституціоналізація медіації в Україні: ключові етапи, сучасний стан та перспективи. *Соціологічні Студії*, 2(23), 6–12. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2023-02-11-11>

81. Щодо медіації в цивільних справах. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Отримано 08.12.2023 з URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf.

82. Ясиновський І. Г. (2014). Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. Вип. 10-2(1).* 31-33. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_10-2%281%29__11

83. Act relating to mediation and procedure in civil disputes (The Dispute Act). (2008). https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-06-17-90/*

84. Administrative Decisions (Judicial Review) Act 1977 Retrieved December 12, 2023 from URL:<https://www.legislation.gov.au/Details/C2019C00309>

85. Alfini, J., et al. (1994). What happens when mediation is institutionalized: To the parties, practitioners, and host institutions. *Ohio St. J. on Disp. Resol.*, 9, 307-332. Retrieved October 12, 2023 from <https://ssrn.com/abstract=1943791>

86. Annual Australian ADR Awards 2024 Retrieved December 12, 2023 from URL: <https://disputescentre.com.au/australian-adr-awards-2024/>

87. Bahinskyi, A.V. (2019). Non-governmental organizations in peace processes in Ukraine: challenges and opportunities. *Collection of articles «5 years of dialogue and 25 years of mediation in Ukraine: from confrontation to understanding»* (p. 226-230). Kyiv: VAITE.

88. Barrett, Jerome T. (2004). A history of alternative dispute resolution : the story of a political, cultural, and social movement / Jerome T. Barrett, Joseph P. Barrett ; foreword by William J. Usery. 1st ed. 296 p.

89. Bercovitch, J., & Sigmund Gartner, S. (2006). Is there method in the madness of mediation? Some lessons for mediators from quantitative studies of mediation. *International Interactions*, 32(4), 329-354.
<https://doi.org/10.1080/03050620601011024>

90. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. «Helvetic Republic». *Encyclopedia Britannica*, 14 Sep. 2023, Retrieved December 12, 2023 from <https://www.britannica.com/place/Helvetic-Republic>.

91. CEDR. The Tenth Mediation Audit. A survey of commercial mediator attitudes and experience in the United Kingdom. 1 February 2023 Retrieved December 12, 2023 from URL:<https://www.cedr.com/wp-content/uploads/2023/02/Tenth-CEDR-Mediation-Audit-2023.pdf>

92. China has built mediation organizations network covering urban, rural areas. Ministry of Justice of the People's Republic of China. 2023-10-08. Retrieved December 12, 2023 from http://en.moj.gov.cn/2023-10/08/c_926995.htm

93. Clayton, G., & Dorussen, H. (2022). The effectiveness of mediation and peacekeeping for ending conflict. *Journal of Peace Research*, 59(2), 150-165.
<https://doi.org/10.1177/0022343321990076>

94. Concept on Strengthening EU Mediation and Dialogue Capacities on 28 October 2009 Retrieved December 12, 2023 from https://eeas.europa.eu/archives/docs/cfsp/conflict_prevention/docs/concept_strengthening_eu_med_en.pdf

95. Courts (Mediation and Arbitration) Act 1991 Retrieved December 12, 2023 from URL:<https://www.legislation.gov.au/Details/C2004A04188>

96. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. Retrieved December 12, 2023 from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2008.136.01.0003.01.ENG

97. Eastern Ukraine Situation Will Remain Fragile without Means to Calm Mounting Tensions, Under-Secretary-General Tells Security Council. 12 Feb 2021. Retrieved December 12, 2023 from URL:<https://reliefweb.int/report/ukraine/eastern-ukraine-situation-will-remain-fragile-without-means-calm-mounting-tensions>

98. Erin Johnston, A Short History of Mediation, (March 29th, 2009) Retrieved December 12, 2023 from URL:<http://cfrmediation.com/a-short-history-of-mediation/>

99. Ervasti, K. (2018). Past, Present and Future of Mediation in Nordic Countries. In: Nylund, A., Ervasti, K., Adrian, L. (eds) Nordic Mediation Research. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-73019-6_12

100. Financial Industry Regulatory Authority (FINRA). Arbitration & Mediation. Mediation Statistics. Retrieved December 12, 2023 from <https://www.finra.org/arbitration-mediation/dispute-resolution-statistics#mediationstats>

101. Gesetz über die Entwicklung der Mediation und anderer Mittel der außergerichtlichen Streitbeilegung. Bundesgesetzblatt Jahrgang 2012 Teil I Nr. 35, ausgegeben zu Bonn am 25. Juli 2012. Retrieved December 12, 2023 from https://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/Gesetzgebung/BGBl/Gesetz_zur_Foerderung_der_Mediation_und_anderer_Verfahren_der_aussergerichtlichen_Konfliktbeilegung.pdf?__blob=publicationFile&v=3

102. Giacalone, M., & Salehi, S. (2022). An Empirical Study on Mediation in Civil and Commercial Disputes in Europe: The Mediation Service Providers Perspective. *Revista Ítalo-española De Derecho Procesal*, (2), 11–54. <https://doi.org/10.37417/rivitsproc/802>

103. Holá, L., Urbanová, M., Fiedor, D. (2021). Mediation and the degree of its institutionalization in the Czech Republic within the context of the development of the

discipline in Europe. *Conflict Resolution Quarterly*. USA, 4(38), 387-403. ISSN 1536-5581. doi:10.1002/crq.21306.

104. Kyselova, Tatiana (2017). Mediation in Ukraine: Challenges of Peace and War. *Tulane Journal of International & Comparative Law*, Vol. 26, No. 1. Retrieved December 12, 2023 from URL: <http://ssrn.com/abstract=3054519>

105. Labor Arbitration Rules (Including Expedited Labor Arbitration Rules). July 1, 2013. Retrieved December 12, 2023 from <https://www.adr.org/sites/default/files/Labor%20Rules.pdf>

106. Mediation Statistics FY 1999 through FY 2020 Retrieved December 12, 2023 from URL: <https://www.eeoc.gov/eeoc-mediation-statistics-fy-1999-through-fy-2020>

107. Mediation Support Unit (MSU) Retrieved December 12, 2023 from <https://peacemaker.un.org/mediation-support>

108. Menkhaus K., Sheikh H., Joqombe A., Johnson P. (2009). A History of Mediation in Somalia since 1988. Retrieved December 12, 2023 from URL: https://www.interpeace.org/wp-content/uploads/2009/05/2009_Som_Interpeace_A_History_Of_Mediation_In_Somalia_Since_1988_EN.pdf

109. Pruitt, D. G., & Kressel, K. (1985). The mediation of social conflict: An introduction. *Journal of Social Issues*, 41(2), 1–10. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1985.tb00851.x>

110. Shmalenko, Iu., Mitina, O., & Kudelina, O. (2019). Genesis and legal regulation of Mediation institute in Ukraine. *Asia Life Sciences, The Asian International Journal of Life Sciences*. Supplement, 21(1), 1-13.

111. Stenner, Christina (2017). *The Institutionalization of Mediation Support. Are Mediation Support Entities there yet?* Berlin: Berghof Foundation.

112. The American Journal of Mediation Retrieved December 12, 2023 from URL: <http://www.americanjournalofmediation.com>

113. The Civil Justice Reform Act of 1990 (CJRA) Retrieved December 12, 2023 from URL:<https://www.fjc.gov/sites/default/files/2017/CJRA-6-2-%20Civil%20Justice%20Reform%20Act%20Final%20Report%205-97.pdf>

114. The Civil Procedure (Amendment) Rules 6th April 2021 Retrieved December 12, 2023 from URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2021/117/made>

115. The Cross-Border Mediation (EU Directive) (EU Exit) Regulations 2019 Retrieved December 12, 2023 from URL:<https://www.legislation.gov.uk/ukdsi/2019/9780111178980>

116. The People's Mediation Law of the People's Republic of China (2011). Order of the President of the People's Republic of China No.34. Retrieved December 12, 2023 from http://www.procedurallaw.cn/english/law/201010/t20101030_460391.html

117. The Standby Team of Senior Mediation Advisers (SBT) Retrieved December 12, 2023 from https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/2020-SBT_Factsheet_DPPA_ENG.pdf

118. The Woolf Reforms - new rules in the courts from 26 April 1999 Retrieved December 12, 2023 from URL:https://www.cms-lawnow.com/ealerts/1999/01/the-woolf-reforms-new-rules-in-the-courts-from-26-april-1999?cc_lang=en

119. Ukraine commercial dispute resolution study (2006): researching commercial disputes among Ukrainian companies (English). Washington, D.C. : World Bank Group. Retrieved December 12, 2023 from <http://documents.worldbank.org/curated/en/917271468309373283/Ukraine-commercial-dispute-resolution-study-researching-commercial-disputes-among-Ukrainian-companies>

120. Uniform Mediation Act of 2001 (UMA) Retrieved December 12, 2023 from URL:<https://www.uniformlaws.org/HigherLogic/System/DownloadDocumentFile.ashx?DocumentFileKey=9b244b42-269c-769e-9f89-590ce048d0dd&forceDialog=0>.

121. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (2019). United Nations: United Nations Commission on

International Trade Law. Retrieved December 12, 2023 from <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2020/12/Singapore-Convention-on-Mediation.pdf>

122. United States Court of Appeals for the Federal Circuit. Circuit Mediation Office Statistics 2022 Calendar Year. Retrieved December 12, 2023 from <https://cafc.uscourts.gov/wp-content/uploads/reports-stats/mediation/mediationstats2022.pdf>.

**Опитувальник для експертного інтерв'ю щодо процесу
інституціоналізації медіації в Україні**

Вступ

Дякуємо за участь у цьому дослідженні. Ваш досвід та знання є безцінними. Ця анкета має на меті оцінити рівень інституціоналізації медіації в Україні. Ваші відповіді сприятимуть кращому розумінню поточного стану медіації в країні.

Розділ: Демографічна інформація.

Для початку, будь ласка, коротко представтеся, розкажіть про себе, свій досвід у сфері медіації та досвід роботи в Україні.

1. Ім'я:
2. Посада/звання:
3. Організація/установа:
4. Досвід роботи в сфері медіації:

Як Ви оцінюєте наявність кваліфікованих медіаторів в Україні на шкалі від 1 до 10, де 1 – недостатня кількість, а 10 – достатня кількість?

Оцініть рівень обізнаності громадськості про медіацію в Україні на шкалі від 1 до 10, де 1 – низький рівень свідомості, а 10 – високий рівень свідомості.

Як би Ви охарактеризували поточну обізнаність про медіацію в Україні серед ключових зацікавлених сторін: юристів, державних службовців, на шкалі від 1 до 10, де 1 – дуже низька обізнаність, а 10 – дуже висока обізнаність?

Як Ви оцінюєте інтеграцію медіації в юридичні та судові процедури в Україні на шкалі від 1 до 10, де 1 – низька інтеграція, а 10 – висока інтеграція?

В якій мірі державні установи активно просувають та підтримують медіацію в Україні на шкалі від 1 до 10, де 1 – зовсім не підтримують, а 10 – повною мірою підтримують?

Як би Ви оцінили рівень довіри громадськості до медіації як методу вирішення спорів в Україні на шкалі від 1 до 10, де 1 – дуже низький рівень, а 10 – дуже високий рівень?

Прохання оцінити загальний рівень інституціоналізації медіації в Україні на шкалі від 1 до 10, де 1 – низький рівень інституціоналізації, а 10 – високий рівень інституціоналізації. Як Ви оцінюєте перспективи інституціоналізації медіації в Україні на шкалі від 1 до 10, де 1 – погані перспективи, а 10 – відмінні перспективи?

Розділ: Розуміння поточного стану медіації в Україні

Чи спостерігали Ви якісь помітні зміни у використанні медіації в Україні за останні кілька років? Якщо так, опишіть, будь ласка.

Які типи спорів найчастіше вирішуються за допомогою медіації в Україні та хто є типовими учасниками?

Наскільки широко, на Вашу думку, медіація використовується в різних секторах (наприклад, сімейному, комерційному, громадському) в Україні?

Чи існують в Україні професійні асоціації або організації, які підтримують та регулюють діяльність медіаторів?

Як Ви оцінюєте підготовку та сертифікацію медіаторів в Україні? Чи існують визнані стандарти та органи акредитації?

Які існують можливості для професійного розвитку медіаторів в Україні?

Розділ: Загальне сприйняття медіації в Україні. Громадська думка та довіра

На Вашу думку, наскільки широко відомо громадськості про медіацію як метод альтернативного вирішення конфліктів в Україні?

Чи є якісь суттєві фактори, що сприяють (перешкоджають) довірі громадськості до медіації в Україні?

Які, на Вашу думку, основні перешкоди для широкого впровадження медіації в Україні? З якими основними перешкодами або проблемами стикаються медіатори під час роботи в Україні?

Розділ: Нормативно-правова база

Як ви оцінюєте існуючу нормативно-правову базу з питань медіації в Україні та наскільки вона ефективна у просуванні медіації?

Чи існують конкретні закони, нормативні акти або політики, які позитивно чи негативно вплинули на інституціоналізацію медіації в Україні?

Наскільки медіація інтегрована у правову та судову системи в Україні? Чи можете Ви поділитися прикладами успішної інтеграції медіації в українську правову систему або судочинство?

Чи існують конкретні прогалини в законодавстві або політиці, які, на Вашу думку, необхідно усунути для подальшої інституціоналізації медіації в Україні?

Розділ: Інституційна підтримка та просування медіації в Україні

Що для Вас означає термін «інституціоналізація медіації» в контексті України?

Які ключові показники або критерії, на Вашу думку, є важливими для оцінки успішності та інституціоналізації медіації в Україні?

Які потенційні переваги інституціоналізації медіації в Україні як для професії медіатора, так і для суспільства в цілому?

Чи є якісь конкретні ініціативи або програми, які, на Вашу думку, були особливо ефективними у просуванні медіації?

Розділ: Перспективи

Якими, на Вашу думку, є ключові пріоритети для подальшого просування інституціоналізації медіації в Україні? Які можливості Ви бачите для подальшого просування інституціоналізації медіації в Україні?

Які кроки або стратегії Ви вважаєте вирішальними для подальшої популяризації та інституціоналізації медіації в Україні?

Які основні виклики та перешкоди стоять перед Україною в процесі інституціоналізації медіації?

Чи існують культурні, соціальні або історичні фактори, які впливають на прийняття та визнання медіації в Україні?

Як професійні медіатори та медіаційні організації можуть сприяти розвитку медіації як інституту в Україні?

Чи є якісь конкретні рекомендації або стратегії, які Ви могли б запропонувати зацікавленим сторонам для просування медіації?

Чи є міжнародні передові практики або моделі успішної інституціоналізації медіації, на яких Україна могла б навчитися для поліпшення процесу інституціоналізації медіації?

Чи можете Ви поділитися найкращими практиками або історіями успіху з власного досвіду або досвіду інших практиків медіації в Україні?

Додаткові коментарі

Будь ласка, надайте будь-які додаткові коментарі, ідеї або рекомендації щодо медіації в Україні, які, на Вашу думку, є важливими для цього дослідження. Чи є щось ще, що Ви хотіли б додати, або якісь важливі ідеї, які, на Вашу думку, ми повинні розглянути щодо інституціоналізації медіації в Україні?

Висновок:

Дякуємо за Ваші цінні думки та досвід. Ваш досвід є важливим для оцінки рівня інституціоналізації медіації в Україні. Ваші відповіді сприятимуть розумінню поточного стану медіації в країні та сприятимуть подальшим зусиллям з популяризації медіації.